

تأثیر توسعه فناوری در ارتباطات بین فردی در چارچوب سبک زندگی اسلامی ایرانی

نویسندگان: حسین خالقی^۱، محمد لگزیان^۲، شمس الدین ناظمی^۳، غلامرضا ملک زاده^۴

تاریخ دریافت: ۹۶/۲/۱۶

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۶/۵/۱۶

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیستم، شماره ۷۶، پاییز ۱۳۹۶

چکیده

در قرن اخیر، رشد و توسعه فناوری صرفاً در حوزه فرایندهای کاری سازمان‌ها و صنایع نبوده است بلکه نظام اجتماعی رانیز متأثر کرده است. هدف پژوهش حاضر، کشف و توصیف عمیق تجارب و دریافت‌های متکثر اعضای هیات علمی یک دانشگاه از تأثیرات توسعه فناوری در ارتباطات بین فردی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی-ایرانی می‌باشد. این مطالعه با رویکرد اکتشافی و با استفاده از ابزار مصاحبه عمیق نیمه ساختار یافته به گردآوری داده‌ها پرداخته و سپس با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی داده‌های گردآوری شده مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. افراد مورد مطالعه (مشارکت‌کنندگان) ۱۳ نفر از اعضای هیات علمی دانشگاه بودند که از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند گلوله برفی تارسیدن به اشباع نظری انتخاب شدند. انزوای فردی و کنش‌های ریاکارانه، دو مضمون سطح فردی و در سطح جامعه مضامین ارتباطات اجتماعی پایشی و فرهنگ رفتارهای فخر فروشانه و در سطح نوع بشر مضمون تضعیف شأن انسان، مضامین اصلی استخراج شده می‌باشند. در نهایت مضامین حاصل از مصاحبه‌ها با ابعاد و مولفه‌های سبک زندگی اسلامی-ایرانی تطبیق داده شده و موارد افتراقی تبیین گردیده‌اند. یافته‌های تحقیق می‌تواند در فهم بهتر و تقویت آگاهی‌های جمعی نسبت به ابعاد مختلف رشد و توسعه فناوری در نزد افراد جامعه مفید واقع شود و سیاست‌گذاران را در برخورد با آن مهیاتر سازد.

واژگان کلیدی:

فناوری، توسعه فناوری، ارتباطات بین فردی، سبک زندگی اسلامی-ایرانی

۱. دانشجوی دکتری مدیریت دانشگاه فردوسی مشهد، khaleghi.h@pnurazavi.ac.ir

۲. دانشیار گروه مدیریت، دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد، m-lagzian@um.ac.ir

۳. استاد گروه مدیریت، دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد

۴. استادیار گروه مدیریت، دانشکده علوم اداری و اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد

۱- مقدمه و بیان مساله

فناوری در دو قرن گذشته چهره جهان را بسیار تغییر داده است و آثار شگفت انگیز آن، ابعاد و جوانب حیات بشری را تحت تأثیر خود قرار داده است. بی شک یکی از شاخص‌ها و معیارهای اصلی توسعه یافتگی در هر جامعه‌ای توسعه فناوری در همه ابعاد و ارکان آن جامعه می‌باشد. تاکنون در مورد اهمیت و جایگاه فناوری، بعنوان یکی از عناصر کلیدی توسعه یافتگی در کنار افراد و ساختارهای اجتماعی جوامع بسیار سخن رانده شده است؛ اما رشد و توسعه فناوری صرفاً در حوزه فرایندهای کاری سازمان‌ها و صنایع نبوده است بلکه نظام اجتماعی را نیز متأثر کرده است. در این تغییر و تحولات عنصر ناپیدای سیستم اجتماعی یعنی فرهنگ جامعه نیز دستخوش تغییر شده است.

رشد سال‌های اخیر فناوری در حوزه‌های کنترل و پایش افراد در تعاملاتشان، جایگاهی برجسته برای فناوری، فراهم کرده است و به آن قدرت بخشیده است. قدرت و اعمال آن، می‌تواند به جای اینکه تلاشی آگاهانه از سوی یک فرد بیرونی باشد، بصورت خودکار در فرد درونی شود و فرد را مجبور به درک و عمل خاص کند (مکولی و همکاران، ۱۳۸۹؛ ص ۴۳۱). وقتی تفکراتی، فناوری را به صورت کلی، تمجید می‌کنند^۱ و فناوری را امری نشان می‌دهند که دارای «محبوبیت جهانی» است (Chan & Garrick, 2003, p. 292) نشان از این قدرت درونی فناوری دارد. این قدرت در تلاش است تا اصل استفاده حداکثری از فناوری را در افراد درونی‌سازی کند که بدین ترتیب افراد همواره بدنبال آن باشند. با توجه به غلبه فناوری بر پراکندگی جغرافیایی افراد پیوسته بدنبال فناوری‌های جدید و به روز رسانی آن‌ها می‌باشد. این استفاده وسیع از فناوری و بروز رسانی مستمر باعث گردیده که اعضای جامعه در برخورد با این پدیده به صورت‌های فناوری‌هراسی^۲ و یا اعتیاد^۳ به آن واکنش نشان می‌دهند. همانطور که مشاهده می‌گردد، در برخورد با یک پدیده واحد افراد تجارب متفاوتی دارند که هر دوی ترس از فناوری یا اعتیاد به آن استرس‌زای می‌باشد.

نکته دیگر اینکه، ادراک افراد از موقعیت‌های اجتماعی الزاماً منطبق با واقعیت نیست، یعنی تفسیر از واقعیت با خود واقعیت متفاوت است و افراد بر مبنای ادراک خود از واقعیت عمل می‌کنند نه خود واقعیت و تلاش می‌کنند که ادراکشان از واقعیت تحقق یابد (قلی پور، ۱۳۹۱؛ ص ۱۶۷). از این رو برداشت افراد از توسعه فناوری، از طریق فرایند کامیابی فراخود^۴ در ارتباطات و رفتار کاری و غیر کاری افراد جامعه منجر به نتایج مثبت یا منفی

1. Glorify
2. Technophobia
3. Technology addiction
4. Self-fulfilling prophecy

می‌شود چرا که باورها و انتظارات افراد تعیین کننده رفتار و عملکرد آن‌هاست. این در حالی است که توسعه فناوری در ارتباطات بین فردی در روابط اجتماعی همه شیوه‌های برقراری ارتباطات بین فردی را - اعم از کلامی، نوشتاری و غیر کلامی - در بر می‌گیرد. نظر به اینکه افراد چه ادراکی از قدرت فناوری داشته باشند، انواع ارتباطات بین فردی‌شان، تحت تأثیر قرار می‌گیرد. از این رو همانطور که جان مینارد کینز بیان می‌دارد: ناآگاهی از مآخذ نظریه‌هایی که ناگزیر از کاربرد آن‌ها، هنگام التزام عملی به امور خود هستیم، خطرات پنهانی را در پی دارد؛ بنابراین بر ماست که نسبت به آنچه در رفتارمان تأثیر می‌گذارد محتاط باشیم و همواره رهنمودهای ضمنی نظریه‌هایی را که به منظور هدایت فعالیت‌های خود استفاده می‌کنیم، باز کاوی و ارزیابی نماییم (گوشال، ۱۳۹۳؛ ص ۴۸-۴۶).

فناوری‌های جدید با خود فرهنگ و سبک زندگی مبتنی بر توسعه غربی را به‌همراه داشته‌اند. سومین اولویت فرهنگی در نقشه مهندسی فرهنگی کشور (مصوب ۱۳۹۲، ص ۴۲)، سبک زندگی اسلامی ایرانی با تأکید بر صلح و هم‌والگویی تعاملات اجتماعی، خانوادگی و فردی با اولویت کودکان، جوانان و زنان می‌باشد که در این خصوص طراحی و نهادینه‌سازی الگوی ارتباطات و تعاملات اجتماعی در فضای واقعی، مجازی و کالبدی، فرهنگی و اجتماعی در چارچوب آموزه‌های اسلامی مورد توجه می‌باشد. بدین منظور اقداماتی نظیر طراحی و پیاده‌سازی الگوی تعاملات اجتماعی مبتنی بر فرهنگ اسلامی - ایرانی با تأکید بر خودباوری، جمع‌گرایی نهادی، نشاط، امیدواری، آینده‌نگری و خطرپذیری و اجرای برنامه انجام عبادات جمعی و تعامل محلی با محوریت مساجد و تقویت و گسترش ارتباطات خویشاوندی و حمایت از صلح‌ارحام مورد تأکید قرار گرفته است.

رهبر انقلاب اسلامی نیز با نفی دنباله‌روی محض از کشورهای شرقی و غربی در مقوله پیشرفت، توجه به وجود تفاوت‌های ماهوی الگوی پیشرفت مورد نیاز یک جامعه اسلامی با الگوهای توسعه اقتصادی وارداتی، غیربومی و غربی را بیان نموده‌اند (بیانات در دیدار دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد، ۸۶/۰۲/۲۵). الگوهای رایج توسعه، از لحاظ مبانی، غلط و بر پایه اومانیسیم و اصول غیر الهی هستند و از لحاظ آثار و نتایج نیز نتوانسته‌اند وعده‌هایی را که در خصوص ارزش‌هایی نظیر «آزادی» و «عدالت» داده بودند، محقق کنند. اکنون پرسش بنیادین مقاله حاضر این است که با توسعه سریع و فزاینده فناوری، ابعاد ناهمگون و ناهمسوی توسعه فناوری با ابعاد و مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی ایرانی کدام‌اند؟ و پیامدها و تأثیرات توسعه فناوری در سبک زندگی ایرانی اسلامی چیست؟ برای این منظور نخستین سؤال پژوهش، اینست که ابعاد و مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی -

ایرانی در حوزه تعاملات بین فردی کدامند؟ نظر به اینکه افراد چه ادراکی از قدرت فناوری داشته باشند، انواع ارتباطات بین فردی شان، تحت تأثیر قرار می‌گیرد. بدین جهت این تحقیق بدنبال کشف و توصیف جنبه‌های تاریک توسعه فناوری در بافت سبک زندگی اسلامی-ایرانی می‌باشد. هدف اصلی این پژوهش نیز به دست آوردن و طبقه‌بندی مفاهیم و تجربیات مشارکت‌کنندگان از پدیده رشد و نفوذ فناوری در سایر ابعاد اجتماعی افراد است تا بدین ترتیب درک کامل‌تری از مفهوم این پدیده در نزد افراد مورد مطالعه به دست آید. مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، اساتید یکی از دانشگاه‌های کشور بودند. از این حیث این افراد انتخاب شدند که آنها در جامعه واجد مرجعیت فکری و الگویی می‌باشند. براساس نمونه‌گیری هدفمند گلوله برفی، افرادی در فرایند پژوهش مشارکت داشتند که دارای سمت‌های اجرایی و سیاستگذاری، آشنایی نسبی با پیوست فرهنگی و نقشه مهندسی فرهنگی کشور و حائز درک کلی از بافت فرهنگی اجتماعی جامعه بودند.^۱

۲- ادبیات نظری و پیشینه موضوع

۲-۱- ادبیات نظری

با توجه به سؤالات تحقیق، در این بخش ادبیات در سه محور تأثیر فناوری بر رفتارهای فردی و اجتماعی، ارتباطات و تعاملات بین فردی و سبک زندگی اسلامی-ایرانی ارائه شده است که در ادامه بترتیب می‌آید.

۲-۱-۱- تأثیر فناوری بر رفتارهای فردی و اجتماعی

بی‌تردید رشد و توسعه فناوری مرزهای ملی را در نفوذ فناوری به جوامع مختلف در نور دیده و امروزه تمامی جوامع با ارتباطات سریع و گسترده در معرض رویارویی با فناوری‌های مختلف در تمام شئون زندگی خود قرار گرفته‌اند که به همراه خود سبک و سیاق جدیدی را در روابط اجتماعی و تعاملات فردی پدید آورده است. محورهای زیر مبین این نکته هستند که چگونه فناوری بر حوزه‌های رفتاری نظیر عواطف و انزوای اجتماعی، تعادل میان زندگی و کار، آلودگی اطلاعاتی افراد و پرسه‌زنی‌های سایبری تأثیر گذار بوده است.

۲-۱-۱-۱- عواطف و انزوای اجتماعی

عواطف، بحث نسبتاً جدیدی است که به محتوای اصلی رشته رفتار سازمانی اضافه شده است. عواطف، اساساً در درون حوزه رفتار سازمانی مورد بی‌توجهی و غفلت قرار گرفته

۱. جهت ایضاح مطلب: طبق آیین نامه ارتقاء اعضای هیات علمی، افرادی می‌توانند ارتقا یابند که امتیازات فرهنگی لازم (آشنایی با پیوست فرهنگی، گذراندن دوره‌های ضیافت اندیشه اساتید و...) را کسب نموده باشند. ضمن اینکه در این پژوهش بر اساس نمونه‌گیری هدفمند گلوله برفی سعی شد افرادی که واجد ویژگی‌های فوق هستند، برای مصاحبه انتخاب گردند.

است و این امر عمدتاً به دلیل اهمیت فزاینده اسطوره عقلانیت^۱ و این اعتقاد که وجود هر گونه عواطف در کار مخرب است صورت گرفته است و بنابراین، در دنیای عقلایی کمال‌گرا (ایده‌آلیستی)، جایی برای عواطف باقی نمانده است. عواطف بخشی از زندگی سازمانی افراد هستند. ایشان زمانی که وارد محل کار خود می‌شوند، عواطف خود را در پارکینگ ماشین باقی نمی‌گذارند.

اما آیا درک عواطف در دنیای الکترونیک در مقایسه با فضاهای سنتی از اهمیت بیشتری برخوردار است؟ این مسئله ممکن است درست باشد، بدین معنی که فضای فعلی به افراد اجازه می‌دهند تا در مکان‌ها و زمان‌های جداگانه‌ای با یکدیگر به همکاری بپردازند که این خود باعث به وجود آمدن انزوای اجتماعی^۲ نیز می‌شود (فرهنگی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۲۶۵).

۲-۱-۱-۲- تعادل میان کار و زندگی^۳

افراد در سازمان‌ها بطور روزافزون با چالش‌های تشویش‌برقراری تعادل بین نیازهای خانه و کار روبرو هستند. زنان روز به روز بیشتر وارد محیط کار می‌شوند (تعدادی از آنها برای تمام طول زندگی‌شان و بسیاری برای دوره‌های کمتری). نیازهای زنان مسن با نیازهای زنان جوان‌تر و میان‌سال در محیط کار ممکن است متفاوت از هم باشند. برای مثال زنان جوان‌تر مسائل جدیدی و خطیر در نگهداری و حمایت از کودکان و ایجاد برنامه‌های کار انعطاف‌پذیر دارند، اما زنان مسن‌تر نگرانی‌شان از نگهداری کودکان به توجه و مراقبت از همسران‌شان تغییر یافته است و باید برنامه‌هایی برای آینده بازنشستگی‌شان داشته باشند (Miller, 2008, p. 230).

بنابراین زنان و مردان درک متفاوتی از کارشان دارند. افراد و سازمان‌ها با هزاران هزار چالش در رسیدن به تعادل بین مسائل خانه و کار روبرو هستند. اولین چالش برای سازمان‌ها اجرای برنامه‌های خانوادگی دوستانه است از قبیل ساعت کار انعطاف‌پذیر، تقسیم شغل^۴، سیاست‌های مرخصی خانوادگی و اجرای سیاست‌هایی که برای کارکنان قابل استفاده باشد (قلی‌پور، ۱۳۹۴، ص ۳۵۲).

چالش دوم برای سازمان، ایجاد فرهنگی است که برای جنبه‌های مختلف زندگی کارمندان اهمیت قائل شود. توسعه و حفظ چنین فرهنگی در محیط کار متنوع بسیار مشکل است مثلاً کارمندی که بچه ندارد از مزایای خاصی که برای کارمندان بچه‌دار فراهم است نمی‌تواند استفاده کند و رنجیده خاطر می‌شود.

1. Myth of Rationality
2. Social Isolation
3. The Balance- between Work & Life
4. job sharing

چالش‌های تعادل برقرار کردن بین مسائل خانوادگی و کاری فردی (شخصی) و بین فردی (اجتماعی) می‌باشد. در سطح فردی با چالش‌هایی در شناسایی و تعریف نقش خودش در خانه و کار روبروست. «زنان در ابتدا نگاه بانان خانه هستند از طرفی باید حرفه و وظیفه شغلی‌شان را انجام دهند و از سویی نقش مادری را نیز در خانه ایفا می‌کنند». همچنین چالش‌های بین فردی برای کارکنان وجود دارد آن‌ها وظایفشان را انجام می‌دهند و بدنبال جایگاهشان در رابطه با دیگران در محیط کار و با اعضای خانواده بدنبال یافتن جایگاهشان در جامعه هستند (Miller, 2008, p. 232).

به نظر می‌رسد که امروز سازمان‌های الکترونیکی تلاشی دار گرایش به فرهنگ خاص باشند و سازمان‌ها مجازی به طور فزاینده انتظار دارند تا افراد سازمان به طور متوسط ۶۰ تا ۷۰ ساعت در هفته کار کنند؛ اما علاوه بر توانایی تکنولوژی موجود در سازمان الکترونیکی برای محو کردن خط تمایز میان کار و زندگی افزایش چشم‌گیر تعداد زوج‌های شاغل در سازمان‌های الکترونیکی نیز مزید علت می‌شود تا افراد سازمان مستعد بروز بحران باشند. ایشان خود نیز به این امر واقف می‌شوند که مرز میان کار در سازمان‌های الکترونیکی و زندگی شخصی آنها از بین می‌رود. روسو تاکید می‌کند که ایجاد توازن میان زندگی کاری و زندگی شخصی، مباحث روابط غیر کاری و فراغت^۵ یکی از مهمترین مباحث دهه‌ها بعدی رفتار سازمانی خواهد بود (Rousseau, 1997, p. 539).

۲-۱-۱-۳- آلودگی اطلاعاتی و پرسه‌زنی سایبری

افزایش سطوح کلی اطلاعات، یکی دیگر از نتایج است که اغلب احساس می‌شود که در داده‌ها غرق شده‌ایم. شنک (۱۹۹۷)، نقل شده در دعایی، ۱۳۹۰، ص ۵۱۶) درباره آلودگی اطلاعاتی^۶ می‌نویسد که می‌تواند نتیجه زمانی باشد که ما بطور مداوم با اطلاعاتی از قبیل ایمیل، وب، فکس‌ها و منابع متنوع وسایل ارتباطی محاصره شده‌ایم. نقطه ضعف اینگونه شبکه‌های ارتباطی باز اطلاعات بیش از اندازه است. نتایج یک نظرخواهی جدید نشان می‌دهد که کارکنان آمریکایی روزانه دارای ۵ تماس تلفنی، ۳۶ پست الکترونیکی، ۱۸ نامه و ۱۸ یادداشت در منزل می‌باشد. همچنین ۱۳ پیغام پستی، ۱۴ فاکس و ۲۳ نامه صوتی یا پیغام را از طریق تلفن دریافت می‌کنند. اینگونه ارتباطات که فرد درگیر آن می‌شود وقت ارزشمندشان را گرفته و توانایی لازم را جهت تمرکز بر امور تحلیل برده و بنحوی افراد دچار پرسه‌زنی سایبری^۷ می‌شوند، از این رو

5. Nonworking & leisure

6. Information Pollution

7. Cyber Loafing

پرسه‌زنی سایبری، اشاره به رفتاری دارد که فرد زمان خود را با گشت و گذارهای بی‌هدف در شبکه‌های مجازی و اینترنت و سایت‌های مختلف به بطالت می‌گذراند.

بر بهره‌وری کار ایشان اثر منفی به جا می‌گذارد (Lieberman et al., 2011, p. 272). از دیدگاه نیلسن (۲۰۰۳)، آلودگی اطلاعاتی مساله مهمی است که باید مورد توجه و بازبینی کارشناسان صنعت فناوری اطلاعات قرار بگیرد. این رایانه‌ها هستند که به تدریج مهار کنترل زندگی انسان را به دست می‌گیرند و زمان آن فرارسیده است که انسان بار دیگر بر رایانه حاکم شود و آن را به جایگاه اصلی خود بازگرداند (Nielsen, 2003, p. 76). با خلق اینترنت و ایمیل در دهه ۹۰ شبکه جهانی رایانه‌ها به شیوه‌ای مؤثر و سریع برای ایجاد ارتباط بدل شد؛ اما حتی در آن زمان نیز بحث‌های نگران‌کننده‌ای درباره احتمال بروز ترافیک سنگین در شبکه اطلاعاتی آغاز شده بود. نیلسن بیان می‌کند «آلودگی اطلاعاتی در واقع همان تردد حجم سنگین اطلاعات در اوج آن است، این وضع گاه شما را از انجام کارهایتان باز می‌دارد». ایدئولوژی فناوری اطلاعاتی طی ۵۰ سال گذشته فقط و فقط این بوده است که هر چه اطلاعات بیشتر باشد، هر چه تولید اطلاعات انبوه‌تر باشد بهتر است؛ اما اینترنت اکنون به دستگاهی بدل شده است که اطلاعات را بدون قائل شدن اولویت با سرعت منتشر می‌کند. ایمیل نیز از ابعاد منفی این پیامد است، زیرا معجون عجیبی از ارتباطات جمعی و فردی است.

به گفته وی حل مشکل آلودگی اطلاعاتی پیچیده نیست، اما مستلزم آن است که مهار رایانه به دست گرفته شود. ایجاد اولویت، انضباط فردی در آنچه می‌خوانید و ارسال می‌کنید، فیلترها و نرم افزارهای ضد تبلیغاتی به تحقق این هدف کمک خواهند کرد. آلودگی اطلاعاتی از اقتصاد اطلاعات، ابزارهای دیجیتال و تجارت الکترونیک پدیدار می‌شود. مجموع فرآیندهای ارتباطات الکترونیکی و هدف‌های این ارتباطات و اطلاع‌رسانی که در سرزمین دیجیتال صورت می‌گیرد، در بروز این آلودگی اطلاعاتی مؤثر است و نمی‌توان آن را از نظر دور داشت.

۲-۱-۲- ارتباطات و تعاملات بین فردی

افراد در ارتباطات بدنبال انتقال و تبادل اندیشه‌ها، معانی، مفاهیم و اطلاعات؛ فرایند مروده بین فردی و یا کنترل یکدیگر می‌باشند. با مرور در ادبیات چهار رویکرد متفاوت در تعریف ارتباطات بیان می‌گردد که شامل ارتباطات بعنوان انتقال اطلاعات، ارتباطات بعنوان فرایند مروده بین افراد، ارتباطات بعنوان کنترل استراتژیک و ارتباطات بعنوان توازن بین خلاقیت و محدودیت‌ها (Eisenberget al., 2010, p. 27). اولین و اصلی‌ترین تعریف و کارکرد ارتباطات به انتقال و تبادل اندیشه‌ها، معانی، مفاهیم و اطلاعات تعبیر می‌گردد که برای این منظور، سمبل‌هایی را بکار می‌برند. عناصر نشانه‌ای یا نمادی و نهان در فرهنگ‌ها جای گرفته و به فرایند ارتباطات قابل رویت، مفهوم بخشیده است.

براساس تعریف ارائه شده، فرهنگی (۱۳۸۲، ص ۱۴) ارتباطات به سه دسته اصلی تقسیم می‌کند: الف) ارتباطات درون فردی^۱ ب) ارتباطات بین فردی^۲ و ج) ارتباطات عمومی^۳. محسنیان‌راد (۱۳۹۲، ص ۳۶) ارتباطات انسانی را در سه دسته ارتباطات بین فردی، ارتباطات گروهی، ارتباطات جمعی و عمومی طبقه‌بندی می‌کند. ارتباطات درون فردی دربرگیرنده مشکلات درونی، یا حل تعارضات درونی فرد است. این ارتباط علاوه بر برنامه‌ریزی برای آینده، عملکرد عاطفی و ارزیابی خود و دیگران را مورد توجه قرار می‌دهد. دسته بعدی ارتباطات عمومی یا جمعی می‌باشند، نوعی از ارتباط است که بر اساس آن فرد با تعداد کثیری از انسان‌های دیگر ارتباط برقرار می‌کند. ارتباط عمومی در اکثر موارد براساس هدف اطلاعاتی و یا متقاعدسازی شکل می‌گیرد، ولی علاوه بر اینها ممکن است هدف آن ایجاد وضعیت تفریحی^۴، یا آنکه معرفی و یا موارد دیگر که مرتبط با جمع زیادی از انسانهاست باشد. ارتباطات بین فردی، اشاره به «فرایند تفهیم و تفاهم و تسهیم معنی» بین یک شخص و انسان‌های دیگر، حداقل یک نفر دیگر دارد. آنچه در فراگرد ارتباطی مورد توجه است «معنی» می‌باشد، اصطلاح پیام نمی‌تواند جایگزین معنی شود زیرا سطحی از تفهیم و تفاهم را در بر نمی‌گیرد. ارتباطات بین فردی به دلایل گوناگون به وقوع می‌پیوندد: برای حل مسائل و مشکلات خود با دیگران، رفع تضادها و تعارض‌ها^۵، رد و بدل کردن اطلاعات، رفع نیازهای اجتماعی (فرهنگی، ۱۳۸۲؛ ص ۱۹-۱۳). همچنین شیرازی بر تأثیر ارتباطات در روابط بین فردی تاکید می‌کند و بیان می‌دارد که ارتباطات نقش مهمی در رفع نیازها و رضایتمندی افراد دارد (شیرازی، ۱۳۹۴، ص ۳۰۳).

۲-۱-۳- سبک زندگی اسلامی ایرانی

سبک زندگی همان شیوه‌ها و الگوهای زندگی روزمره است که الگوهای فردی مطلوب از زندگی و تمام عادات و روش‌هایی را که فرد یا اعضای یک گروه به آنها خو کرده یا عملاً با آنها سرو کار دارند مانند الگوهای روابط اجتماعی، سرگرمی، مصرف و لباس و... را در بر می‌گیرد و نگرش‌ها، ارزش‌ها و جهان‌بینی فرد و گروهی را که عضو آن است منعکس می‌کند. سبک زندگی شامل فعالیت‌های منظم و طبقه‌بندی شده فرد در عرصه‌هایی چون تقسیم ساعات شبانه روز، نوع تفریحات و ورزش، شیوه‌های معاشرت، آداب سخن گفتن و راه رفتن و... است. سبک زندگی عبارت از طیف رفتاری است که اصلی انسجام

1. Intrapersonal Communication
2. Interpersonal Communication
3. Public Communication
4. Entertainment
5. Conflict Resolution

بخش بر آن حاکم است و عرصه‌ای از زندگی را تحت پوشش دارد. البته بخش مهمی از فعالیت‌های انسان امروز در پاسخ به اقتضائات فناوری دست ساخته خود بشر است؛ یعنی سبک زندگی نیز در بسیاری از مواقع، نتایج ناخواسته تکنولوژی است (خاشعی، ۱۳۹۵، ص ۱۸).

انسان امروزی وابسته با استفاده از الکترونیسته، اتومبیل شخصی، دوربین عکاسی و فیلمبرداری، تلفن، آپارتمان نشینی، رادیو، ضبط، تلویزیون رنگی، آرایش در خیابان و مکان‌های عمومی، آموزش مدرسه‌ای، موسیقی پاپ، ساندویچ و غذاهای سرد و آماده، ماشین لباسشویی، جاروبرقی، اجاق گاز، ظرفشویی، وسایل آشپزی، چرخ خیاطی، یخچال فریزر، وسایل بازی و سرگرمی کودکان، کامپیوتر، اینترنت و... است و طوری به استفاده از آنها خو کرده است و در آن غرق شده است که به پیامدهای متنوع و گاهی منفی آن بی توجه است، ورود هر یک از این قبیل روش‌ها و تکنولوژی‌ها و تغییرات بنیادین در زندگی، احساس تفکر، شیوه زیست و فرهنگ انسان امروزی بوجود آورده و می آورد، اما عقل انسان حاضر از اثرات این واقعیت غافل است.

سبک زندگی، در انگلیسی عبارتی است که برای معرفی روش و شرایط زندگی انسان استفاده می گردد. این عبارت پس از آنکه توسط مسلمانان از روش زندگی پیامبر، یکی از چهار مرجع یافتن حکم خدا و رسولش -در کنار قرآن، عقل و اجماع علما- برگزیده شد، توسط آلفرد آدلر در سال ۱۹۲۹ در غرب بازیابی گردید. مفهوم «سبک زندگی» از جمله مفاهیم علوم اجتماعی و علم جامعه شناسی و مردم شناسی است که اخیراً و در دهه اخیر بسیار مورد توجه عالمان علوم اجتماعی و مدیران فرهنگی قرار گرفته است. در ادبیات جامعه شناسی از مفهوم سبک زندگی دو برداشت وجود دارد، یکی مربوط به دهه ۱۹۲۰ که سبک زندگی معرف ثروت و موقعیت اجتماعی افراد و غالباً به عنوان شاخص تعیین طبقه اجتماعی به کار رفته است. دوم بعنوان شکل اجتماعی نوینی که تنها در متن تغییرات مدرنیته، جهانی شدن فرهنگ و رشد فرهنگ مصرف‌گرایی معنا می‌یابد (فرهنگی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۲۶).

در سبک زندگی اسلامی - ایرانی که مرجع امور خداست و قوانین و چارچوب‌های مختلف زندگی با استناد به دستورات الهی تعیین می‌شوند، مؤلفه‌های مشخص و بسیار زیادی برای دستیابی به سلامت روح و معنویت انسان مورد توجه قرار می‌گیرند. در این سبک زندگی جسم و جان آمیخته به هم و دست در دست هم در جهت رضای الهی تلاش می‌کنند. در این سبک زندگی، ایمان، توکل، توسل، دعا و نیایش، محبت و عشق، امید، ایثار، صبر و... از مؤلفه‌هایی هستند که هم بن مایه حرکت انسان به سوی کمال و

نشانه داشتن سلامت معنوی هستند و هم تعیین کننده روابط فرد با محیط پیرامون و هم تضمین کننده سلامت جسم! یعنی معنویت، سلامت جسم آدمی را چونان لباسی گرم در زمستانی سرد، از گزند سرما و سوز نگهداری می کند. در این سبک زندگی، ایمان مفهوم اصلی و معیار واقعی زندگی است.

ایمان فقط یک واژه نیست که بتوان از آن تعریفی یک یا چند خطی ارائه داد و بر آن استناد کرد بلکه یک مفهوم است که بر حالات و افعال انسان دلالت می کند. ایمان، فضایی است که در آن زندگی معنی و مفهوم پیدا می کند. در واقع می توان اینگونه گفت که زندگی ایمانی در مقابل زندگی غیر ایمانی شکل می گیرد که در اولی باور به نیرویی ماورای تصور انسان و فراتر از قدرت درک او، خالق جهان و گرداننده امور است و برترین حالت چنین باوری، ایمان به برترین و کاملترین دین الهی یعنی اسلام است و در دومی عالمی و نیرویی فراتر از نیروی مادی و این دنیا نیست و محور آن انسان است، لذا مختار است هر آنچه می خواهد و می اندیشد انجام دهد. مرور ادبیات دین و سبک زندگی در علوم اجتماعی نشان داد به لحاظ تجربی سبک های زندگی در گذشته و حال از دین تأثیر پذیرفته است. درباره اینکه دین چگونه و طی چه مراحل با سبک زندگی مرتبط می شود و بر آن تأثیر می گذارد، می توان بیان کرد که با مبنا قرار دادن فرایند شکل گیری سبک زندگی، اگر چه معمولاً دین در مرحله شکل دهی به تمایلات و ترجیحات مورد توجه قرار می گیرد، پاره ای از پژوهش ها نشان می دهد که دین می تواند در تمام مراحل شکل گیری سبک زندگی تأثیر مستقیم یا با واسطه داشته باشد (مهدوی کنی، ۱۳۸۷، ص ۱۸۷).

۲-۲- پیشینه پژوهش

مطالعات بسیاری در خصوص سبک زندگی اسلامی ایرانی صورت پذیرفته است؛ اما در این پژوهش، آن دسته از مطالعات سبک زندگی اسلامی ایرانی که تمرکز بیشتری در حوزه تعاملات بین فردی و مراودات اجتماعی داشته اند، بیشتر مورد توجه قرار گرفته اند. محور دیگری که در مرور مطالعات مبنا بود، پژوهش هایی بودند که به بررسی تأثیر فناوری بر سبک زندگی اسلامی ایرانی پرداخته بودند. بررسی مطالعات نشان می دهد که گرچه در نظریه های اقتصاد توسعه، توسعه فناوری تبیین گردیده است، اما بحثی پیرامون توصیف پدیدار شدن جنبه های غیر کارکردی فناوری در حوزه رفتاری نگردیده است. تحقیقات بسیاری تأثیر فناوری اطلاعات، با تمرکز بر شبکه های اجتماعی و میزان و نحوه استفاده از آن را بررسی و تبیین نموده اند (نظیر بختیاری و نصیری (۱۳۹۵)، بشیر و افراسیابی (۱۳۹۱)؛ اما اینکه فناوری چه جایگاهی در شکل دهی رفتارهای جاری و مناسبات انسانی

و اجتماعی ما در بافت سبک زندگی اسلامی ایرانی دارند و چگونه بر زندگی ما تأثیر می‌گذارند و نیز چه تاثیری بر رفتارهای آینده ما دارند، کمتر به آن پرداخته شده است. اینکه ماهیت و ذات توسعه فناوری چیست، بحثی است که مطالعات بسیاری آن را رصد نموده‌اند، اما شیوه پدیدارشدن آن در جهات مختلف سبک زندگی مبتنی بر چارچوب فکری آموزه‌های اسلامی-ایرانی چگونه است، بحث دیگری است که در این مطالعات به آن توجهی نشده است. در ادامه از مهمترین تحقیقات صورت گرفته در این زمینه به اختصار می‌آید. از مهمترین پژوهش‌ها می‌توان به مواردی که در ادامه آورده شده، اشاره نمود.

جدول ۱- پیشینه پژوهشی موضوع مقاله

نویسندگان (سال پژوهش) - روش	اهداف یا سؤالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
کافی (۱۳۹۴) روش کیفی - تحلیل محتوا	طراحی مدل راهکارهای گسترش سبک زندگی اسلامی در جامعه	ارائه راهکارهای مدیریتی، ساختاری، فرهنگی، تربیتی، اخلاقی، محتوایی و کیفیت بخشی نیروی انسانی.
خاشعی و همکاران (۱۳۹۵) روش کیفی - تحلیل مضمون	طراحی الگوی سبک زندگی اسلامی در حوزه مصرف از دیدگاه نهج البلاغه	ارائه شبکه مضامین در قالب سه مضمون فراگیر - بینش، گرایش و کنش - و ۲۱ مضمون سازمان دهنده مرتبط با آنها.
فرهنگی و همکاران (۱۳۹۵) روش کیفی - نظریه داده بنیاد	ارائه مدل ترویج سبک زندگی اسلامی ایرانی در سیمای جمهوری اسلامی ایران	ارائه مؤلفه‌های سبک زندگی سیما در قالب شش مقوله: تحکیم خانواده، تبلیغ تولید ملی، تکثر سبک زندگی، پرهیز از تناقض گویی، الگوی مصرف اسلامی و شکوفایی متوازن سبک زندگی ذوابعاد اسلامی ایرانی.
رضایی و همکاران (۱۳۹۴) اسنادی - کتابخانه‌ای	بازشناسی مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی ایرانی	ارائه چهار مؤلفه سبک زندگی اسلامی ایرانی: هنجارهای مصرف، روابط بین شخصی، الزامات هویتی و مدیریت جسم.
استادی و اسلامی (۱۳۹۵) اسنادی - کتابخانه‌ای	عوامل عاطفی - روانی در تحکیم خانواده از منظر سبک زندگی اسلامی کدام است؟	احصاء عوامل عاطفی - روانی شامل: محبت، احترام متقابل، خوش بینی، فروتنی، مهار کنجکاو‌های منفی، قدردانی و گذشت.
حصیرچی و نیاوند (۱۳۹۰) توصیفی - تحلیلی	تبیین رویکرد توسعه غربی و الزامات آن در تقابل با پیشرفت و الگوی ایرانی اسلامی آن و تشریح دو نگاه متفاوت به انسان و سبک زندگی.	تبیین ارکان اصلی الگوی پیشرفت ایرانی - اسلامی در قالب چهار مورد زیر: ۱- فکر و اندیشه، ۲- علم و فناوری، ۳- سبک زندگی اسلامی ایرانی و ۴- معنویت.

مهم ترین یافته‌ها	اهداف یا سؤالات اصلی	نویسندگان (سال پژوهش) - روش
احصاء مخاطرات شبکه‌های اجتماعی در سه دسته: ۱- وجوه فردی (فردگرایی، اعتیاد به فناوری، هویت مجازی و...)، ۲- وجوه خانوادگی (تزلزل ارزشها، مصرف گرایی، گسست بین نسلی و...)، ۳- وجوه اجتماعی (کاهش تعاملات حضوری، عمومی شدن فضای خصوصی و...)	بررسی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی خانواده ایرانی	بختیاری و نصیری (۱۳۹۵) توصیفی و استفاده از اسناد و مدارک
بررسی رابطه میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی با مقوله‌هایی نظیر ارتباط با جنس مخالف و شیوه محاورات اعضا در محیط بیرونی و نحوه اختصاص وقت به سایر فعالیت‌های اجتماعی رابطه مستقیم دارد	بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی جوانان	بشیر و افراسیابی (۱۳۹۱) پیمایشی اینترنتی و ارسال پرسشنامه
لزوم مطالعات فلسفه فناوری و مفهوم‌پردازی آن: با توجه به سابقه و تجربه کم تعامل انسان با فناوری، هم در ابعاد نظری و هم در ابعاد روشی برای مطالعات فضای مجازی و در حوزه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی نمی‌توان به روش‌های سنتی تکیه کرد و می‌بایست در نظر و روش، راه‌های جدید در پیش گرفت.	بررسی تأثیر فناوری بر روند تغییرات فرهنگی و مناسبات اجتماعی و کیفیت تعامل انسان و فناوری	ابراهیم آبادی (۱۳۹۲) توصیفی و استفاده از اسناد و مدارک
در این خصوص تأثیر فناوری بر ارزش‌ها و نگرش‌های افراد تبیین می‌کند. اثر تسهیل‌کنندگی فناوری بر رفتارهای تشریک مساعی و تسهیم دانش را بررسی و اثبات کرده‌اند.	بررسی ارتباط فناوری و تأثیر آن در حوزه‌های علوم رفتاری	هیودی و لمان (۲۰۱۴) روش تحقیق تجربی / آزمایشگاهی
ضمن تأیید فواید فناوری، به تفکراتی اشاره می‌کنند که در ذهن مدیران و کارکنان فناوری را امری نشان می‌دهد که دارای محبوبیت جهانی است و دال بر استفاده افراطی از فناوری است و همه افراد ذهنیت مذکور را امری مسلم می‌پندارند. آن‌ها این پدیده-تفکر- را زندان فناوریانه نامیده‌اند. بسیاری از کارکنان به سختی می‌توانند میان کار و سایر بخش‌های زندگی خود مرزبندی کنند. فناوری در کنار قابلیت‌ها و کارکردهای سازمانی، در عصر کنونی بر استرس کاری و زندگی افزوده تا جایی که اندیشمندان از استرس فناوریانه صحبت می‌کنند	بررسی کارکردها و کژکارکردهای توسعه فناوری در تعاملات سازمانی افراد	چان و گاریک (۲۰۰۳)؛ آنجلاترسوی و استیو کورمن (۲۰۰۱). ویل و روزن (۱۹۹۹) توصیفی - تحلیلی

۳- روش پژوهش

این مطالعه در سه بخش انجام گرفته است. در اولین مرحله با مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی، ابعاد و مولفه‌های سبک زندگی اسلامی-ایرانی در حوزه تعاملات بین فردی و ریشه‌های اعتقاداتی و ارزشی مرتبط به آن‌ها احصاء گردیدند. در ادامه با هدف به دست آوردن و طبقه‌بندی مفاهیم و تجربیات مشارکت‌کنندگان از پدیده رشد و نفوذ فناوری در سایر ابعاد اجتماعی، مصاحبه‌های اکتشافی بر پایه راهبرد تحلیل محتوای کیفی، انجام گرفته است. در مرحله سوم، بر اساس روش مطالعه تطبیقی، به منظور یافتن مشابهت‌ها و تفاوت‌ها و توصیف و تبیین آن‌ها، مضامین حاصل از مصاحبه‌ها با ابعاد و مولفه‌های سبک زندگی اسلامی-ایرانی تطبیق داده شده‌اند.

این تحقیق جهت کشف و توصیف جنبه‌های منفی توسعه فناوری در ارتباطات بین فردی، از راهبرد تحلیل محتوای کیفی از نوع قراردادی^۱ برای تحلیل داده‌های متنی استفاده می‌کند. در این رویکرد کدگذاری به طور مستقیم از داده‌های خام انجام می‌شود. لذا با توجه به اینکه محقق به طور مستقیم با داده‌های خامی سرو کار دارد که هیچ‌گونه تحلیلی پیرامون آن صورت نگرفته، این رویکرد انتخاب شده است. روش کیفی تحلیل محتوای قراردادی که گاهی استنباط نتایج بر اساس بودن یا نبودن ویژگی‌هایی که در پیام تعریف شده است، می‌باشد، غالباً برای اجرای بهتر مسائل در علوم اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است. حامیان فنون کیفی این فرض را مورد تردید قرار داده‌اند که برای نتیجه‌گیری، فراوانی شاخص‌ها لزوماً نشانه اهمیت آن‌ها می‌باشد. از این نظر این گروه ممکن است وجود یا حذف یک واحد در اسناد، از فراوانی نسبی خصوصیات دیگر اهمیت بیشتری داشته باشد (محمدپور، ۱۳۸۹؛ ص ۷۶).

بر مبنای این رویکرد روش شناختی، فرایند انجام پژوهش حاضر به این صورت انجام گرفت که با ۶ سؤال از پیش تعیین شده مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته جهت‌دهی و در طی فرایند مصاحبه با طرح سؤالات مکمل سعی شد تا درک عمیقی نسبت به مباحث مطرح شده حاصل شود. پرسش‌های مکمل برای روشن‌سازی و شفاف‌تر شدن موضوع به کار گرفته شده، پرسش‌هایی از قبیل «می‌توانید در این مورد مثالی بزنید» و «آیا منظورتان این است که...». کلیه مصاحبه‌ها به صورت عمیق و ضبط شده انجام گرفته و مصاحبه‌هایی که اجازه ضبط نداشت نیز به صورت دست‌نویس، مکتوب شده است. تمام تلاش پژوهشگران بر آن بوده تا در زمان اجرا، مشارکت‌کننده، هدایت‌گر اصلی روند مصاحبه باشد و به کمک یادداشت‌برداری، مصاحبه‌شونده مورد کاوش قرار

گیرد تا در فرایند آوانویسی^۱ (برگرداندن صدا به نوشته) ابهامی باقی نماند. نمونه‌گیری و مصاحبه‌ها تا رسیدن مقوله‌ها به اشباع نظری ادامه یافت. اشباع نظری^۲ مرحله‌ای است که در آن داده‌های جدیدی در ارتباط با مقوله به دست نمی‌آید، مقوله گستره مناسبی می‌یابد و روابط بین مقوله‌ها برقرار و تأیید می‌شود.

روش تحلیل داده‌ها نیز به این صورت است که محقق ابتدا واحدهای فکر را از متن استخراج کرده سپس این واحدهای فکر را بر اساس اشتراکی که در مضامین آن‌ها وجود دارد مقوله‌بندی نموده و در نهایت مقوله‌ها بر اساس ارتباطی که با یکدیگر ممکن است داشته باشند در طبقات جداگانه‌ای تحت عنوان مضامین قرار می‌گیرند که در هر دو مرحله مقوله‌بندی و دست‌یابی به مضامین به وجود اصل مانعیت و جامعیت بین طبقات استخراجی توجه شده است.

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، کارکنان (اعضای هیئت علمی و مدیران با سابقه حداقل حدود ۱۰ سال) یکی از دانشگاه‌های کشور بودند. براساس نمونه‌گیری هدفمند گلوله برفی افرادی که دارای سمت‌های اجرایی بوده‌اند، آشنایی نسبی با نقشه مهندسی کشور، پیوست فرهنگی و سبک زندگی اسلامی-ایرانی و حائز درک کلی از بافت فرهنگی اجتماعی جامعه هستند، انتخاب شده‌اند. در دانشگاه، ماهیت کارهای اجرایی، زمینه ساز ارتباطات بیشتر است و به دلیل اقتضای کاری‌شان، نسبت به افراد دیگر بیشتر در معرض استفاده از فناوری هستند و بخش زیادی از تعاملات بین فردی‌شان توسط فناوری صورت می‌پذیرد. تعداد مشارکت‌کنندگان پژوهش سیزده نفر بودند که با آنها مصاحبه‌هایی عمیق و نیمه ساختار یافته با مدت زمانی بین ۳۵ تا ۷۵ دقیقه انجام گرفت.

قابلیت اعتماد داده‌ها و یافته‌ها: گوبا و لینکن^۳ (۱۹۸۵)، نقل شده در کرسول و پلانوکلاک، (۱۳۹۰، ص ۲۱۱) در کاری روایی و پایایی پژوهش‌های کیفی را با چهار معیار اعتبار‌پذیری^۴ (تا چه حد ساختار و معنای پدیده مورد نظر به نحو مطلوب بازنمایی می‌شود)، انتقال‌پذیری^۵ (تا چه حد یافته‌های پژوهش به محیط‌های دیگر تعمیم‌پذیر است)، قابلیت اطمینان^۶ (تا چه حد یافته‌های پژوهشگر را، سایر افراد بررسی‌کننده تأیید می‌کنند) و تأیید‌پذیری^۷ ارائه داده‌اند. آن‌ها برای پیاده‌سازی این مفاهیم راه‌هایی

1. Transcription
2. Theoretical Saturation
3. Guba & Linchon
4. Credibility
5. Transferability
6. Dependability
7. Confirmability

نیز پیشنهاد کردند. در عین حال مفهومی که آن‌ها ارائه داده بودند در حقیقت پایه‌ای برای توسعه استانداردهایی شد که امروزه برای ارزیابی روش‌های کیفی به کار می‌روند. تجربه یک پدیده، آنگونه که رویکردهای اثبات‌گرایی متمایل‌اند بپندارند، صرفاً مبتنی بر تحلیل منطقی تجربه حسی و مفاهیم علمی نیست؛ تجربه افراد هیچگاه چنین نیست و همیشه آمیخته به عواطف، احساسات و نگرش‌های آنان است. در واقع افراد معمولاً تجربه زنده خود را بدون تغییر و تحریف بیان نمی‌کنند، گاهی وقت‌ها آنان چیزهایی را بیان می‌کنند تا نکاتی را پنهان نمایند و چیزهایی را بیان نکنند، بیانات آنان غالباً تحت تأثیر مدیریت عقاید، اعمال سیاسی، داستان‌سرایی‌های اخلاقی، قراردادهای اجتماعی و ساختارهای فرهنگی قرار دارد.

یک راه برای دست یافتن به اعتبارپذیری آن است که در حین بیان تجربه زنده فرد، صحبت با سوالاتی در ادامه آن دنبال شود تا با توضیحات بیشتر مفهوم مورد نظر تثبیت شود. راه دیگر بیان جمله و یا مفهومی از مفاهیم مورد اشاره فرد به صورت ناصحیح می‌باشد تا در صورت واقعی بودن توسط وی تصحیح گردد. راه دیگر آن است که به صرف مصاحبه کردن و جمع‌آوری مطالب اکتفا نشده و از عنصری مانند مشاهده افراد در شرایط حقیقی‌شان استفاده شود. در این پژوهش سعی شد، موارد فوق در حین مصاحبه به دقت رعایت شود و نیز با توجه به اینکه محققین خود در بطن بافت اجتماعی مورد مطالعه بودند، در جمع‌آوری مطالب از عنصر مشاهده افراد در شرایط حقیقی‌شان به نحو مطلوب و کامل استفاده گردید. برای افزایش قابلیت انتقال پژوهش، سعی شد با عرضه کامل یافته‌ها و تطبیق با متون نظری، این امر انجام گیرد. جهت اطمینان‌پذیری مطالعه اقداماتی بشرح زیر انجام گرفته است:

تطبیق توسط اعضا؛ مشارکت کنندگان، گزارش‌نهایی مرحله نخست و نیز فرایند تحلیل یا مقوله‌های به دست آمده را بازبینی و نظر خود را در مورد آنها بیان کردند. بررسی همتا؛ به منظور کنترل کیفیت، یافته‌های این تحقیق برای بررسی و تدقیق در اختیار جمعی از دانشجویان دوره دکتری مدیریت دانشگاه فردوسی مشهد، قرار گرفت تا از طریق فرایند بررسی همتایی، طبقه‌بندی مفاهیم را کنترل کرده و در خصوص آن‌ها اظهار نظر نمایند.

۴- یافته‌های پژوهش

۴-۱- ابعاد و مولفه‌های سبک زندگی اسلامی ایرانی

در پاسخ به اولین سؤال پژوهش، بااستناد مطالعات کتابخانه‌ای، ابعاد و مولفه‌های سبک زندگی اسلامی-ایرانی در حوزه تعاملات بین فردی و ریشه‌های اعتقاداتی و ارزشی مرتبط به آن‌ها احصاء گردیدند. موارد مذکور در چهار بعد کلان شامل حوزه رفتارهای فردی، حوزه سبک و فرهنگ زندگی خانوادگی، حوزه جامعه اسلامی و حوزه رفتارهای سازمانی و اداری شناسایی شدند. هر یک از حوزه‌های اصلی به فراخور موضوعی، واجد دو یا سه حیطه فرعی متناظر و دارای اعتقادات، باورها و ارزش‌های پشتیبانی‌کننده می‌باشند که بشرح در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲- ابعاد و مولفه‌های سبک زندگی اسلامی ایرانی در حوزه تعاملات بین فردی و ریشه‌های اعتقادی، ارزشی مرتبط

حیطه کلان	حیطه فرعی	اعتقادات، گرایش‌ها و ارزش‌ها	آداب و رسوم رفتاری و شیوه عملی سبک زندگی اسلامی ایرانی
حوزه رفتارهای فردی	رفتار اسلامی با هم‌نوعان و رعایت حقوق هر یک	انسان موجودی اجتماعی- نیاز به تعاملات با دوستان	وفای به عهد- حسن خلق - رفتار صادقانه با دوستان- داشتن اعتماد متقابل- پرهیز از سوء ظن و...
	حق شخصیت و هویت	اشرف مخلوقات بودن انسان- کرامت انسانی	احترام اجتماعی افراد- پایبندی به اخلاق و عقائد اسلامی و...
	خودسازی و عبادت و رعایت حقوق الهی	وجود فطرت خداجو و پاک انسان‌ها- تقرب به خدا	شاکر بودن - توکل بر خدا- مسئولیت پذیری- امیدواری به آینده
حوزه سبک و فرهنگ زندگی خانوادگی	تحکیم خانواده	خانواده واحد بنیادین جامعه که دارای هویتی حقیقی و فرهنگ ساز است	تشکیل خانواده- تربیت فرزندان شجاع و مؤدب- آماده کردن فرزندان برای اشتغال حرفه‌ها
	صله ارحام با خویشاوندان، دوستان و همسایگان	تأمین نیازهای اجتماعی و عاطفی انسان برای حضور در جمع خانواده، دوستان و اقوام	برنامه دیدارهای خانوادگی- حضور در مراسم عزاداری و یا جشن و شادمانی- دیدار بزرگترها
حوزه جامعه اسلامی	اجتماعی	اعتقاد به زندگی اجتماعی و پرهیز از عزلت نشینی- گرایش به حفظ سنن قومی و فرهنگ ملی	توجه به گروه‌های مرجع و نقش آن‌ها در سبک زندگی- مقابله با هنجارشکنی‌های اخلاقی

حیطه کلان	حیطه فرعی	اعتقادات، گرایشات و ارزش‌ها	آداب و رسوم رفتاری و شیوه عملی سبک زندگی اسلامی ایرانی
	فرهنگی	باور به عزت نفس - زیبایی شناسی ها و گرایشات فطری - آخرت گرایی و عدالت گرایی.	حاکمیت ارزشهای اسلامی در جامعه - خودباوری ملی - پرهیز از تجملات و مصرف گرایی - توجه به فضای مجازی و سبک زندگی - اصلاح الگوی مصرف رسانه‌ای.
	علمی و فنی	میل به تسلط بر طبیعت و مخلوقات هستی - روحیه کنجکاوی و حقیقت جویی	غرب زدگی و استقلال ملی - سبک زندگی پژوهشگران و فناوران - سبک مراودات علمی و فنی - حسادت اهل قلم.
حوزه رفتارهای سازمانی و اداری	منابع انسانی و کارکنان	اعتقاد به صیوریت مستمر افراد در طول چرخه عمر و دوران اشتغال	مسئولیت پذیری و پاسخگویی کارکنان و مدیران - شیوه ارزیابی عملکرد کارکنان - رفتار و تعاملات مدیران با افراد
	فرهنگ سازمانی	اعتقاد به تفاوت‌های شخصی و امکان بروز تفاوت در سبک زندگی کاری	اخلاق سازمانی - ضرب المثل ها و تکیه کلام‌های رایج در بین کارکنان - فرهنگ خلاقیت یا حاکمیت بروکراسی اداری.

۴-۲- جنبه‌های منفی توسعه فناوری در تعاملات اجتماعی

رهاورد مصاحبه‌ها بر اساس فرایند کدگذاری، تحلیل شده است. در این پژوهش بر اساس مصاحبه‌های صورت گرفته، حدود ۱۷۸ گزاره‌های متفاوت شناسایی و احصا شدند. کدگذاری‌ها برای شناسایی مولفه‌ها و ابعاد منفی توسعه فناوری در تعاملات اجتماعی انجام گرفت. بدین منظور که چند گویه مشابه، شکل دهنده یک جنبه منفی توسعه فناوری است سپس داده‌های حاصل از تحلیل به استخراج ۲۳ مؤلفه گردید که منجر به شناسایی پنج مضمون در قالب انزوای فردی، کنش‌های ریاکارانه، ارتباطات اجتماعی پائینی، فرهنگ رفتارهای فخر فروشانه و تضعیف شأن انسانی شد. به این ترتیب می‌توان این مضامین را جنبه‌های منفی توسعه فناوری در تعاملات اجتماعی مبتنی بر سبک زندگی اسلامی-ایرانی قلمداد کرد. در این فرایند به داده‌هایی که مشابه یکدیگر بوده‌اند، مفاهیم متناسب اختصاص داده شد که هر کدام از ابعاد و مولفه‌ها در ادامه به طور مختصر توضیح داده می‌شود.

۴-۲-۱- بعد اول: مضمون انزوای فردی

بر اساس این مضمون، توسعه فناوری در ارتباطات انسانی برای افراد در قالب ترکیبی از شیوه‌های بی‌اعتمادی در روابط با یکدیگر و کم‌باری عاطفی روابط خودنمایی می‌کند. سطح تحلیل این طبقه، در سطح فرد قرار دارد؛ به عبارت دیگر، افراد در سطح روابط فردی خود، به ادراک انزوای فردی ناشی از حضور فناوری در تعاملات انسانی خود می‌رسند. از جمله

مولفه‌های استخراج شده برای این مضمون می‌توان به کم‌باری عاطفی روابط، ارتباطات مجازی، کمیت بالا و کیفیت ضعیف تعاملات، بی‌اعتمادی اجتماعی (بیماری هراس از هم)، حس نگرانی اشاره نمود. به مصادیقی از مصاحبه‌های انجام با مشارکت‌کنندگان پژوهش درباره این مضمون، توجه کنید:

«در گذشته اگر یک نفری نیاز به ابلاغ تبریک یا تسلیتی داشت جمع می‌شدیم و حضوری می‌رفتیم. آن تبادلی که رو در رو آنهاروی هم داشتند موجب افزایش صمیمیت بیشتری می‌شد. دیگه امروزه این رابطه‌ها نیست»

«یعنی ممکنه تو دو تا اتاق نشسته باشیم. ارتباط کلامی خیلی کم، ولی ارتباط تکنولوژیکی خیلی بیشتر [باشه]، از طریق پیامک و... یا هم ممکنه تو دو تا اتاق بغل هم نشستیم چند ساعت هم همدیگر رو نبینیم، یک دیوار هم بیشتر فاصله نیست ولی در روز ۲۰ تا ارتباط فناورانه داشته باشیم. این تجربه ایه که ما داریم.»

«فناوری به همان میزان که فاصله‌های مکانی ما را کم کرده است، فاصله‌های اجتماعی ما را زیاد کرده است.»

«منظور اینکه دو نفر خیلی هم با هم صمیمی‌اند، هم اتاقدند، ولی وقتی یکی می‌خواهد وارد سیستم‌اش (موبایل) بشه باید رویش رو آن طرف بکنه اون دیگری. معنای ضمنی که این داره آینه که تو با تمام عزتت نزد من هنوز امین من نیستی در این امانات بزرگ. لذا این معذوریت وجود داره»

«علتش هم آینه که دیگه تقریباً هیچ کس امان نداره؛ هر جا می‌گرده، تو هر مکانی میره، در خلوت خودش، تو اتاق خودش داره از سیستم استفاده می‌کنه یقین داره که هزاران نفر می‌توانند از طریق سوئیچ‌ها او را کنترل کنند.»

«بوپژه وقتی در بستر فناوری فعالیت اداری و آموزشی می‌کنی، همواره نگرانی و ترس داری که مبادا سندی علیه شما استفاده شود و لذا به همه افراد پیرامونی نگاه بیمناک و بدون اعتماد داری.»

۴-۲-۲- بعد دوم: مضمون کنش‌های ریاکارانه

در ادبیات علوم اجتماعی «کنش» رفتاری است که معطوف به دیگران است در حالیکه «رفتار» ماهیت و پیامدهایش بطور غالب فردی است. با توسعه فناوری در همه ابعاد زندگی، افراد نسبت به یکدیگر خود واقعی‌شان را بروز نمی‌دهند. کنش‌های ریاکارانه به منزله تمایل نسبتاً پایدار فرد به رفتار دوگانه و برخلاف نگرش واقعی‌شان اشاره دارد که می‌کوشد نگرش خود را همساز با نگرش دیگران نشان دهد و نزد آن‌ها خوب جلوه کند. به زعم مشارکت‌کنندگان در این تحقیق اینی نوع رفتارها منبعت از ارتباطات

فریب کارانه است که فرد می‌کوشد در ازای ارتباطات صحیح آن را به مخاطبان القا کند، به نحوی که فرد نسبت به عوامل بیرونی حساس‌تر است و قادر می‌باشد با ریاکاری در شرایط متفاوت به صورت متفاوت رفتار کند و نیز به واسطه خود پایشی، به میزان بالایی سازگاری رفتاری و خود تطبیقی متناسب با شرایط متغیر را دارند. در این طبقه نیز، مرز تحلیل در سطح فردی قرار دارد به این سبب که رفتار ریاکارانه در نیت فرد ریشه دارد به نحوی که به جهت بس اعتمادی اجتماعی فرد با داشتن خصلتی مخفیانه، به شدت احتیاط را در رفتارهای خود پیش می‌گیرد و از این رو خود واقعی‌اش را بروز نمی‌دهد. به مصادیقی از مصاحبه‌های گرفته شده در زمینه این مفهوم، توجه کنید:

«با گسترش سیستم‌های اتوماسیون اکنون خیلی از روابط کلامی و پیام‌های افراد برای یکدیگر ساختگی است و نه نظر واقعی آنها نسبت به یکدیگر. الان اصلاً نمی‌توان روابطت را با همکارانت بر اساس این ارتباطات بگذاری»

«... شخصیت مجازی افراد با شخصیت واقعی آنها مغایر است...»

«ما اینجا در خانواده و جمع دوستان، از کمترین حالت امنیتی باید برخوردار باشیم ولی آمدن آن‌ها (سامانه نظارت تصویری و...) در این محیط‌ها و استفاده بیش از حد باعث شده روابط افراد در زمینه دوستی، بسیار محتاطانه و شاید افراد آن خود واقعی‌شان را هم نشان ندهند.»

«... من همواره در تعاملاتم با همکاران سازمانی‌ام و دانشجویانم بسیار روابط خط‌کشی

شده‌ای دارم، چراکه همواره بدبینی نسبت به ضبط صدایم بصورت پنهانی را دارم.»

۴-۲-۳- بعد سوم: مضمون ارتباطات اجتماعی پایشی

بر اساس این مضمون، توسعه فناوری برای افراد گوناگون، به شیوه تأثیر و تغییر جهتی در ارتباطات اجتماعی افراد به سمت و سو پایشی شدن، پدیدار شده است. گویی با ظهور و بروز فناوری‌های نوین در دهه‌های اخیر، خط‌مشی و سیاستگذاری ارتباطات افراد تغییر کرده است. به زعم مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، تأثیر منفی فناوری بر رفتار اجتماعی مبتنی بر آموزه‌های دینی و فرهنگ اصیل ایرانی در قالب مؤلفه‌های پتانسیل دسترسی به حریم خصوصی، سلطه کنترل در روابط، نظارت‌های منفی (مچ‌گیری و نه قدردانی)، عدم توجه به امور محتوایی در ارزیابی امورات رفتاری یکدیگر و ارزیابی با محک‌های صرفاً کمی مفهوم‌پردازی شده است.

در این بعد، مرز ادراکی در سطح جامعه قرار دارد که این امر بر پیچیدگی ادراکی این مضمون افزوده است؛ زیرا فقط به ویژگی‌های رفتار فردی نمی‌پردازد، بلکه مبین این نکته است که نگرش‌های سیاستگذاری و باورهای اجتماعی، بستر ساز این نوع ارتباطات

پایشی می‌باشد. به مصادقی از مصاحبه‌های انجام گرفته با مشارکت کنندگان پژوهش زمینه این مفهوم، توجه کنید:

«مدیران با نگاه نظارت منفی و برای مچ‌گیری، این تجهیزات (کنترل‌های تصویری - کنترل تردد و...) را آوردند. هنگامی که کار درست انجام می‌دهیم تشویق نمی‌شویم ولی هر تخطی از آن، ما را سرزنش می‌کنند. حضرت علی (ع) هنگامی که حاکم بودند به استاندارانشان می‌فرمودند که نظارت و سرکشی را اصالتاً برای دیدن زحمات و خدمات افراد و قدردانی از آن‌ها استفاده کنید که در فناوری کنونی این نوع نگاه و کاربرد در روابط بین فردی کارکنان نمی‌باشد.»

«دلواپسی که هم استقلال و هم آزادی فرد را دائماً مورد تهاجم قرار می‌دهد اینه که کاربر احساس می‌کنه که دائماً داره کنترل میشه حالا یا با دوربین‌های مدار بسته در رفت و آمدهاش و یا سوئیچ‌هایی که روی سیستم‌ها هست.»

«... در روابط اجتماعی میل به کنترل بر دیگران و سلطه اراده قبلاً هم بوده، اما اکنون به کمک تکنولوژی پررنگ شده است. این دستور دادن‌ها در نهاد و ذات غالب ما هست ولی مجال بروز و توسعه آن فراهم نمیشه. این چیز عجیبی نیست، در دین بنیادگرایی دینی نمونه‌اش است. مثل حسن صباح، قرن ۴ و ۵ هجری که خواجه نظام‌الملک را ترور کردند و... این بنیادگرایی و افراطی‌گری دینی و در بحث ما، میل به نفوذ در حریم خصوصی و کنترل دائم رفتار یکدیگر، امروز که اینقدر بد شده، برای اینکه با فناوری همراه شده است. آدم‌های بد و سلطه‌طلب همیشه در تاریخ بودند ولی چون فناوری نداشتند، حداکثر یک شمشیر دستشان می‌گرفتند و یکی دو نفر را می‌کشتند. ولی امروز بمب اتم می‌خواهند؛ یعنی می‌خواهم بگم که این خوی دخالت در امور شخصی، بعلاوه تکنولوژی آن چیزی است که این اتفاقات را رقم می‌زند. الان این امر یک سایز بزرگتری پیدا کرده چون چیز دیگری به مددش آمده است و آن چیز دیگر است که هر بدی را ضربدر میلیون می‌کند، البته هر خوبی را هم در میلیون ضرب می‌کند.»

۴-۲-۴ - بعد چهارم: مضمون فرهنگ رفتارهای فخر فروشانه

در این مضمون، آگاهی‌های جمعی نسبت به توسعه فناوری در ارتباطات، ناظر به فرهنگی است که پشتیبان رفتارهای فخر فروشانه در تعاملات افراد می‌باشد. در نگاه مشارکت کنندگان این تحقیق، توسعه فناوری، ظهور و بروزش در چرخش فرهنگ جامعه است که رفتارهای فخر فروشانه را در ارتباطات تشدید می‌کند. بدین معنا که رشد و نوآوری در فناوری‌ها، صرفاً در حوزه فرایندهای صنعتی نبوده است بلکه نظام اجتماعی جامعه نیز دستخوش تغییر کرده است. بستر ارتباطات را برای رفتارهای فخر فروشانه آماده

کرده است، فناوری‌های لوکس و مدرن، بدون اینکه نیاز به آن‌ها احساس شده باشد، در بستر این فرهنگ، برای کسب شخصیت و خودنمایی به کار می‌رود. اکنون به مصادیقی از مصاحبه‌های انجام گرفته با مشارکت کنندگان پژوهشی زمینه این مفهوم توجه کنید. «... بنده در سفری که به آلمان داشتم، از یک پژوهشگرده‌ای بازدید داشتیم که فقط چند اتاق و چند میز داشت، ولی در سازمان‌های ما فناوری بسیار مدرن وجود دارد اما خروجی خاصی نیست.»

«آن بخشی از فرهنگ جامعه که افراد را بر اساس نوع خانه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، نوع خودرو، استفاده از وسایل ارتباطی و نظایر آن ارزیابی می‌کنند. آن فرهنگ برای تجهیز فناوری در زندگی ما نفوذ کرده بدون اینکه برای آن برنامه‌ریزی کرده باشیم.»

«در جامعه افراد با فناوری می‌خواهند منزلت اجتماعی و گویی زیبایی و افتخار برای خود کسب کنند. بطور مثال برای خرید جدیدترین گوشی اپل به دبی می‌روند.»

«فناوری ضمن اینکه آثار مثبت داشته، اما پیامدهای منفی بسیار قابل توجهی نیز به بار آورده و علت این است که نه دانشگاه‌های ما که حتی فرهنگ جامعه تو این زمینه، ضعیف و عقب است.»

۴-۲-۵- بعد پنجم: مضمون تضعیف شأن انسان

بطور کلی یکی از جنبه‌های تاریک توسعه فناوری در ارتباطات افراد، جایگزین شدن و نشستن آن در کنار جایگاه انسانی است. بر اساس این طبقه، شیوه پدیدار شدن رشد فناوری عبارت است از فرایند شکل‌گیری جریانی که افراد را به سمت اهداف و شیوه رفتاری مدنظر هدایت می‌کند و فناوری را جزئی از وجود افراد کرده است به طوری که در آن‌ها استفاده و تعامل پیوسته با آن، درونی‌سازی شده است. توضیح اینکه فناوری در روابط و تعاملات سازمانی نیز به طور گسترده نظم مطلوب مدیران را ایجاد کرده است. در این نظم زیاد، خلاقیت انسان اراده محدود کرده است و بدین ترتیب نقش فعال انسان را در سازمان نیز تضعیف نموده است. به زعم مشارکت‌کنندگان در این پژوهش، تأثیر منفی فناوری بر رفتار اجتماعی مبتنی بر آموزه‌های دینی و فرهنگ اصیل ایرانی در قالب مؤلفه‌های وابستگی افراطی به فناوری و شکنندگی افراد، مفتون فناوری شدن، نگاه رقیب به فناوری و افت خلاقیت مفهوم‌پردازی شده است.

در این بعد، مرز ادراکی در سطح نوع بشر قرار دارد، فهم پیچیدگی‌های ادراکی این طبقه را سخت کرده است، زیرا فناوری در تعاملی طرفینی و چند بُعدی هم‌نهاد انسانی که خالق فناوری است قرار گرفته است و حتی با انگاره‌ها و پیش‌فرض‌های مثبت به توجیه آن پرداخته می‌شود. اکنون به مصادیقی از مصاحبه‌های انجام گرفته با مشارکت‌کنندگان

پژوهشی زمینه این مفهوم توجه کنید.

«... مثل جان‌ات باید از این رمزها مراقبت کنی. اکنون ما در خدمت فناوری شدیم.

ما پاسبان و نگهبان آن‌ها هستیم.»

«رشد فناوری با آزادی انسان رابطه معکوس دارد چون در پی نظم بخشی به شیوه

دلخواه مالکان فناوری است و با این نظم بخشی یک سری شیوه‌های رفتاری خاص را

توجیه می‌کنند.»

«فناوری جریانی است که دارد ما را با خودش می‌برد و ما ناگزیر از رفتن و اراده‌مان

نقشی ندارد. جزئی از وجود ما شده، در درون ما درونی شده.»

«... تکنولوژی داره قدرت ارزیابی مان را می‌گیره، او بجای ما به ارزیابی انتخاب‌های

خوب و بد می‌پردازد. مثلاً همه امور مان را می‌خواهیم با موارد کمی بسنجیم... این رشد

و نگاه به فناوری ریشه در پارادایم فکری پوزیتیویستی دارد...»

در ادامه جدول ۳، مضامین و مقولات به دست آمده از تحلیل مصاحبه‌ها را نمایش

داده است.

جدول ۳- مضامین و مقولات به دست آمده آر تحلیل محتوای جنبه‌های تاریک توسعه فناوری در

تعاملات اجتماعی

مقولات	مضامین	سطح تحلیل
کم‌باری عاطفی روابط	انزوای فردی	فرد
ارتباطات مجازی		
بهم ریختن مناسبات رفتاری		
استرس فناورانه		
خودخواهی		
کمیت بالا و کیفیت ضعیف تعاملات		
بی‌اعتمادی در روابط فردی (بیماری هراس از هم)		
تلون رفتاری	کنش‌های ریاکارانه	فرد
خودپایشی		
رفتارهای محافظه کارانه		
رفتارهای تصنعی		
خودسانسوری	ارتباطات اجتماعی پایشی	اجتماع
سلطه کنترل در روابط (کابوس کنترل) نظارت‌های منفی		

مقولات	مضامین	سطح تحلیل
پتانسیل دسترسی به حریم خصوصی	ارتباطات اجتماعی پایشی	اجتماع
عدم توجه به امور محتوایی		
فرهنگ منزلت اجتماعی فناوری	فرهنگ فخر فروشانه	
تب فناوری		
استفاده بدون مطالعه و برنامه‌ریزی (تعریف نیاز به تبع فناوری)		
فناوری تزیینی و نه کار راه اندازی	تضعیف شأن انسان	
وابستگی افراطی به فناوری و شکنندگی افراد		
مفتون فناوری شدن		
نگاه رقیب به فناوری		
افت خلاقیت		

۵- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

۵-۱- بحث

این پژوهش، با هدف کاوش و تبیین جنبه‌های منفی توسعه فناوری در تعاملات اجتماعی افراد در چارچوب سبک زندگی اسلامی-ایرانی صورت پذیرفت. در این تحقیق با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیل محتوای قراردادی و انجام مصاحبه عمیق، مفاهیم را احصاء و در قالب ۵ طبقه مجزا و در سه سطح پیچیدگی ادراکی ارائه شد.

در سطح اول یعنی سطح فرد، دو طبقه با مفاهیم انزوای فردی و کنش‌های ریاکارانه قرار دارند. با مقایسه یافته‌های حاصل در خصوص جنبه‌های منفی توسعه فناوری در ارتباطات بین فردی افراد با ابعاد و مولفه‌های سبک زندگی اسلامی ایرانی موارد بشرح ادامه روشن می‌گردد. در طبقه اول، توسعه فناوری در ارتباطات، تأثیر مستقیم بر روابط دارد، بدین ترتیب که ارتباطات افراد هیچ بار عاطفی ندارند، علی‌رغم افزایش کمیت ارتباطات بین فردی، اما کیفیت ارتباطات افت کرده است و ارتباطات به شیوه بی‌اعتمادی در روابط فردی تجربه شده است. در طبقه دوم، شیوه پدیدار شدن تأثیر پدیده مذکور در ارتباطات بین فردی کارکنان برای افراد گوناگون در قالب رفتارهای دورویی و خودپاییشی می‌باشد. در حالیکه مطابق با حوزه رفتارهای فردی سبک زندگی اسلامی ایرانی تأکید بر صلح‌ارحام با خویشاوندان و دوستان بر مبنای تأمین نیازهای اجتماعی عاطفی انسان و اعتقاد به زندگی اجتماعی و پرهیز از عزلت نشینی تأکید گردیده است.

جدول ۴ بیانگر این مطلب است که در میان ۴ طبقه دیگر (طبقات ۲، ۳، ۴، ۵)، طبقه اول بیشترین درصد فراوانی نظرات کدگذاری شده مشارکت کنندگان را به خود اختصاص داده است. با توجه به اینکه این تمرکز به لحاظ جنسیت تفاوتی چندانی ندارد نشان از اهمیت موضوع در قالب جامعه می‌دهد. از سوی دیگر تعمق در مفهوم بی‌اعتمادی در ارتباطات بین فردی بیانگر نکات ویژه‌ای است. این بی‌اعتمادی در روابط تأثیر مخربی بر همکاری‌های مبتنی بر اعتماد^۱ افراد دارد. پیش‌تر اوتارخانی (۱۳۹۰، ص ۳۱)، نقش و جایگاه متغیرهای اعتماد و عدالت را در همکاری‌های مبتنی بر اعتماد افراد تبیین نموده‌اند.^۲

جدول ۴. فراوانی و درصد موضوعات کدگذاری شده^۳

کل عبارت‌های کدگذاری شده	مضامین					تعداد کل عبارت‌های کدگذاری شده برای هر طبقه	
	۵	۴	۳	۲	۱		
۱۷۸	۳۹	۲۷	۲۸	۲۰	۶۴		
۱۲۵	۳۰ ٪۷۷	۱۷ ٪۶۵	۱۸ ٪۷۷	۱۴ ٪۶۴	۳۷ ٪۵۷	مشارکت کنندگان مرد ٪۷۰	فراوانی به تفکیک جنسیت پاسخ‌دهنده‌ها
۵۳	۹ ٪۲۳	۱۰ ٪۳۵	۱۰ ٪۲۳	۶ ٪۳۶	۲۷ ٪۴۳	مشارکت کنندگان زن ٪۳۰	

در همین سطح پیچیدگی، یعنی سطح فردی، طبقه توصیفی دوم ناظر به کنش‌های ریاکارانه می‌باشد. بر اساس مولفه‌های سبک زندگی اسلامی ایرانی، یکی از حقوق اساسی هم‌نوعان رفتار صادقانه با دوستان و داشتن اعتماد متقابل، پرهیز از سوء ظن و کنکاش زاید در حوزه رفتارهای فردی و اجتماعی مبنای می‌باشد؛ اما در سال‌های اخیر بر حسب تحلیل مصاحبه‌ها، پدیده توسعه فناوری در ارتباطات بین فردی به شیوه رفتارهای دورویی ادراک شده به نحوی که فرد نسبت به عوامل بیرونی حساس‌تر است و قادر می‌باشد با ریاکاری در شرایط متفاوت به صورت متفاوت رفتار کند به طوری که به واسطه خودپایشی، به میزان بالایی سازگاری رفتاری و خود تطبیقی متناسب با شرایط متغیر را دارند، این نوع رفتار آسیب‌های جدی بر رفتار صادقانه می‌زند.

پیش‌تر نیز هادوی‌نژاد و همکاران (۱۳۸۹، ص ۱۱۹)، در پژوهش خود نشان داده بودند که در ارتباطات بین فردی کنش‌گران اولیه (نخستین افرادی که برای نیل به اهداف شخصی یا گروهی خود به رفتارهای منافقانه و دورویی مبادرت می‌ورزند) از طریق یادگیری

1. Collaboration

۲. آن‌ها همکاری مبتنی بر اعتماد را انجام کار با یکدیگر بویژه در یک تلاش مشترک عقلانی تعریف کرده‌اند که دربرگیرنده هدایت همکاری‌ها و وابستگی متقابل است.

۳. جدول فوق ناظر به اینست که هر یک از پنج مضمون اصلی توسط چندین کدباز یا چندین مضمون پایه پشتیبانی می‌شود، نه اینکه صرفاً فراوانی واژه‌های خاصی را بیان کند.

مبتنی بر شرطی شدن عامل و کنش گران ثانویه (افراد دنباله‌رو کنش گران اولیه در ابزار رفتارهای منافقانه) از طریق یادگیری اجتماعی از بستر فراهم شده برای بروز این رفتارها سوءاستفاده می‌کنند تا به نیت نفع طلبانه خود نائل شوند. به علاوه اینکه هر دو گروه واجد خودپایشی بالایی هستند و می‌توانند با بازیگری نزد اعضای جامعه، آن‌ها را فریب دهند. ادراک این نوع رفتار باعث حذف صداقت و صراحت از ارتباطات بین فردی و تشدید رفتارهای دوگانه یا چند پهلوئی ناسازگار در شبکه تعاملات بین فردی می‌شود. این نوع رفتارها واجد گونه‌های مختلفی است که گاه زمینه‌ساز پیامدهای نامطلوب رفتاری اند. از جمله این پیامدها، کاهش اعتماد بین فردی^۱ و به تبع کاهش همکاری‌های مبتنی بر اعتماد^۲ در تعاملات می‌باشد.

در سطح دوم پیچیدگی ادراکی، سطح جامعه، دو طبقه توصیفی به شرح ارتباطات اجتماعی پایشی و فرهنگ رفتارهای فخر فروشانه داریم.

در سومین طبقه، جنبه تاریک توسعه فناوری در ارتباطات افراد به مفهوم ارتباطات اجتماعی پایشی ادراک شده است. تأکید بر کنترل در روابط خانوادگی نیز بیشتر با هدف نظارت منفی، پایش افراد و تجاوز به حریم خصوصی است و نه به منظور قدردانی. تقوی پور و صلواتیان (۱۳۹۴، ص ۲۱-۱۸) با اشاره به رابطه دوسویه جامعه و خانواده بیان می‌دارند که هر چقدر خانواده مستحکم‌تر باشد جامعه سالم‌تر است. اینکه نظارت و کنترل باید با نگاه قدردانی هم به کار رود مبتنی بر آموزه‌های دینی مان می‌باشد که در نظر یکی از مشارکت‌کنندگان به شرح زیر آمده است: «مدیران با نگاه نظارت منفی و برای مچ‌گیری، این تجهیزات را آوردند. هنگامی که کار درست انجام می‌دهیم تشویق نمی‌شویم ولی تخطی از آن ما را سرزنش می‌کنند. حضرت علی (ع) هنگامی که حاکم بودند به استاندارانشان می‌فرمودند که نظارت و سرکشی را اصالتاً برای دیدن زحمات و خدمات افراد و قدردانی از آن‌ها استفاده کنید که در فناوری کنونی این نوع نگاه و کاربرد در روابط ادارات نمی‌باشد.»

مفاهیم موجود در این طبقه، با ویژگی‌های جامعه اطلاعاتی^۳ نظریه توسعه اجتماعی^۴ ارائه شده توسط دانیل بل^۵، جامعه‌شناس آمریکایی نزدیک است. از نظر بل، ۵ تغییر عمده که حرکت به سمت جامعه اطلاعاتی را شکل می‌دهد به شرح موارد زیر می‌باشند:

۱- تغییر جهت نسبی به سمت تأکید از تولیدکنندگان به ارائه خدمات در بخش اقتصادی

1. - Interpersonal Trust
2. Collaboration
3. Information Society
4. Social Development
5. Daniel Bell

۲- رشد تعداد افراد حرفه‌ای و طبقه فنی

۳- اولویت دانش فنی

۴- اعمال کنترل از طریق فناوری و ارزشیابی فناورانه

۵- پدید آمدن نوعی فناوری فکری جدید (جان مکولی و دیگران، ۱۳۸۹؛ ص ۳۵۳).
مورد چهارم در خصوص ارزشیابی‌های فناورانه، بسیار نزدیک با مفاهیم این طبقه می‌باشد. همانند دیگر رویکردهای نظری مورد بحث، جامعه اطلاعاتی که اشاره به عصر کنونی دارد، مدافعین و مخالفین خاص خود را دارد. مدافعین جامعه اطلاعاتی، فناوری اطلاعات را فرصتی برای متحول ساختن نحوه کار کردن و آزاد ساختن افراد از بند سازمان‌های بوروکراتیک می‌دانند، منتقدین نیز در سوی دیگر، آن را شیوه‌ای پیشرفته‌تر برای کنترل و بهره‌کشی می‌دانند چرا که افراد در سیطره فناوری، کاملاً تحت کنترل سازمان درآمده‌اند و سازمان را مکانی کرده که افراد مجبورند کاملاً به شیوه‌ای انضباط یافته عمل کنند. گیبسون بارل (۱۹۸۸؛ نقل شده در جان مکولی و دیگران، ۱۳۸۹؛ ص ۴۳۶) در این خصوص اشاره می‌کنند که فناوری و شبکه‌های فناوری اطلاعات می‌توانند قابل مقایسه با استعاره زندان تمام دید^۱ فوکو باشند. این زندان شکلی از زندان است که ابتدا در اوایل قرن نوزدهم توسط جرمی بنتام^۲ طراحی شد؛ متشکل از یک هسته مرکزی است که جایگاه نگهبانان است و در اطراف آن سلول‌های زندان است که از پشت روشن شده است به نحوی که زندانیان همیشه قابل رؤیت هستند؛ اما چون زندانیان نمی‌توانند نگهبانان را در بخش مرکزی ببینند هرگز نمی‌دانند که آیا واقعاً کسی آنها را می‌بیند؟ فقط می‌داند که این احتمال وجود دارد و این باعث می‌شود به زندانیان القا شود که همیشه تحت نظارت و هوشیاری زندان‌بان هستند. چهارمین طبقه ابعاد منفی توسعه فناوری برای افراد، در بافت فرهنگ جامعه پدیدار می‌شود؛ و به طور کلی در تمام بخش‌های جامعه آن را ادراک می‌کنند. در این سطح، توسعه فناوری ناظر بر فرهنگ حامی رفتارهای فخرروشانه می‌باشد. فرهنگی که بیان‌کننده اینست که وجود و تصاحب فناوری برای افراد منزلت اجتماعی می‌آورد، این شیوه درک از توسعه فناوری، هم‌سنخ با رفتارهای فخرروشانه، می‌باشد. در حوزه فرهنگ رفتارهای جامعه اسلامی با توجه به زیبایی‌شناسی‌ها و گرایش‌های فطری انسان، پرهیز از تجملات و اصلاح الگوی مصرف رسانه‌ای مورد تاکید است، درحالی‌که در نگاه مشارکت‌کنندگان این تحقیق، توسعه فناوری، ظهور و بروزش در چرخش فرهنگ جامعه است که رفتارهای فخرروشانه را در ارتباطات تشدید می‌کند. بستر ارتباطات

1. Panopticon

2. Jeremy Bentham - جرمی بنتام فیسوف انگلیسی قرن ۱۸ میلادی -

را برای رفتارهای فخرپروشانه آماده کرده است، فناوری‌های لوکس و مدرن، بدون اینکه نیاز به آن‌ها احساس شده باشد، در بستر این فرهنگ، برای کسب شخصیت و خودنمایی به کار می‌رود. در این خصوص قلی‌پور، معتقد است که مدیران جاه‌طلب^۱ در جستجوی بی‌پایان برای ثروت و قدرت به ابزارهایی متوسل می‌شوند تا پایگاه والای خود را نشان دهند. آرایش‌های شیمیایی (آراینده‌ها)، الکترونیکی (دستگاه‌های الکترونیکی و الکتریکی) و مکانیکی (انواع خودروها) برای کسب شخصیت و خودنمایی به کار می‌رود. انسان‌ها بر اساس نوع خانه که در آن زندگی می‌کنند، تجهیزات درون خانه، نوع خودرو، استفاده از وسایل ارتباطاتی و نظایر آن ارزیابی می‌شوند. مشخصه دیگر رفتارهای فخرپروشانه در سازمان‌ها، مصرف زیاد، ابزار و وسایل گران و لوکس مقبولیت یافته نزد مدیران ابزار شخصیت است (قلی‌پور، ۱۳۹۱، ص ۳۹۷).

در سطح سوم تحلیل، یعنی سطح نوع بشر، یک مضمون قرار دارد. بر اساس این مفهوم، لبه تاریک توسعه فناوری مبتنی بر تضعیف شأن انسان، ادراک شده است. به زعم مشارکت‌کنندگان در این تحقیق، ظهور و بروز توسعه فناوری در ارتباطات به شیوه اهمیت و منزلت والاتر به فناوری نسبت به انسان در فرایند انجام امور مرادفات فردی تجربه شده است. تردیدی نیست که انسان خالق و سازنده فناوری است و فناوری را به عنوان ابزاری برای تحقق اهداف خود طراحی و ایجاد می‌کند. وقتی فناوری به عنوان ابزار نگریسته شود، برای تحقق هدفی طراحی شده است که آن هدف خارج از آن ابزار قرار دارد. آن هدف راملاک ابزار تعیین می‌کند. با توجه به این هدف است که فناوری کارا یا غیر کارا، اثربخش یا غیر اثربخش ارزیابی می‌شود. با این نگرش فناوری باید به صورت صرفاً ابزاری در جهت تحقق هدف یک مالک بیرونی عمل کند. ولی وضعیت به همین ترتیب باقی نمانده است. فناوری که ابزار است و کنترل آن در دست مالکش است، پس از طراحی و ایجاد، تغییر ماهیت می‌دهد و انسانی که آن را ایجاد کرده است، خود پیرو، خدمتگزار و پاسبان^۲ آن می‌شود و در چارچوب آن ایفای نقش می‌کند.

۵-۲- نتیجه‌گیری

با احصاء ابعاد و مولفه‌های سبک زندگی اسلامی-ایرانی در حوزه تعاملات بین فردی و ریشه‌های اعتقاداتی و ارزشی مرتبط با آنها، طی فرایند منطقی و انجام مصاحبه‌های اکتشافی، ۵ عارضه توسعه فناوری در تعاملات بین فردی توصیف و تبیین شدند. مطابق یافته‌های این تحقیق، رشد و پیشرفت فناوری صرفاً در حوزه فرایندهای کاری

1. Timocratic

۲. اشاره به یکی از نقل‌قول‌های مصاحبه‌هاست مبنی بر اینکه ما اکنون باید همانند جانمان از نام کاربری و کلمات عبور سیستم‌های کاری مان، محافظت و پاسبانی کنیم.

سازمان نبوده است و نظام اجتماعی را نیز متأثر کرده است. در این تغییر و تحولات عنصر ناپیدای سیستم اجتماعی جامعه دستخوش تغییر شده است. مطابق نظر تالکوت پارسونز^۱ جامعه‌شناس معاصر، در هر سیستم انسانی و اجتماعی، فرهنگ عنصر پنهان و ناپیدایی است که محلی برای حفظ و صیانت از الگوهای نهادینه شده سیستم می‌باشد. به زعم مشارکت‌کنندگان این پژوهش در جامعه فعلی، حتی طبقات پایین جامعه با وجود برخورداری از رفاه نسبی و شرایط آسایشی بهتر از گذشتگان، رنج و حسرت بیشتری نسبت به آنان می‌کشند، چرا که زندگی مدرن به یک لحاظ انسان را از درون تهی کرده و فناوری متغیر و سریع عوض شونده انسان را آشفته و می‌خواهد از طریق آرایش بیرونی به تدارکات فخرفروشی زیبایی تا به تبع آن، به رشد اجتماعی نائل شود.

ایجاز کلام اینکه فناوری اینگونه در فرهنگ جامعه، خود را تحمیل کرده است که مبنای رشد اجتماعی و لیاقت و کفایت افراد (چه در سازمان و چه در بیرون سازمان)، مبتنی بر زیبایی ساختاری فناوری محور تعریف شده است. در این فرهنگ افرادی که در زیبایی ساختاری از تجهیزات فناوری جدید برخوردارند و یا در زیبایی گفتاری با ادبیات فناوری‌های جدید آشنایند و در رفتار خود ملتزم به استفاده همه‌جایی و همدیگر از فناوری هستند، افرادی با منزلت اجتماعی درک می‌شوند. توجه به نوع نگاه دین اسلام به انسان و زندگی و بالتبع الگوسازی سبک زندگی اسلامی ایرانی را می‌توان به عنوان مهمترین و راهبردی‌ترین پادزهر نفوذ دشمن در کشور به حساب آورد. چه اینکه دنیای غرب در مقطع پس از جنگ جهانی دوم با تغییر رویکرد استعماری خود؛ نفوذ فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی از راه ارائه الگوهای توسعه مدنظر خود به کشورهای ثالث را به عنوان مهمترین راهبرد استعماری خود برگزیده است. الگوهای توسعه غربی در واقع بستر و زمینه لازم برای هضم فرهنگ‌های بومی کشورهای مختلف در فرهنگ غربی را فراهم کرده؛ زمینه وابستگی اقتصادی و سیاسی کامل آن‌ها به غرب را مهیا می‌کنند.

به نظر پژوهشگران این مطالعه، اصلی‌ترین و خطرناک‌ترین جنبه تاریک توسعه فناوری در تضعیفشان انسانی است. همانطور که در سبک زندگی اسلامی ایرانی در حوزه جامعه انسانی بیان شد، میل فطری انسان بر تسلط بر مخلوقات هستی می‌باشد و نه بر تری مخلوق بر انسان و بایستی باور و اعتقاد راسخ به کرامت انسانی و اشرف مخلوقات بودن انسان در همه ابعاد زندگی بشری ساری و جاری گردد. در مجموع با توجه به این افتراق‌ها، بایستی همواره در استفاده و بهره‌گیری از فناوری‌های مدرن در همه ابعاد زندگی به دیدگاه‌ها و نظام فکری توسعه‌دهنده آنها وقوف داشته باشیم. باستناد سخنان رهبر انقلاب در

1. Talcott Parsons

۲. سلسله مراتب زیبایی شامل زیبایی ساختاری، زیبایی گفتاری، زیبایی رفتاری، زیبایی ذهن و روح.

تبیین چرایی مخالفت با الگوهای توسعه غربی با اشاره به تفاوت نوع نگاه اسلام و غرب به انسان می‌فرمایند: آنچه که موجب می‌شود ما الگوی غربی را برای پیشرفت جامعه خودمان ناکافی بدانیم، در درجه اول این است که نگاه جامعه غربی و فلسفه‌های غربی به انسان - البته فلسفه‌های غربی مختلف‌اند؛ اما برآیند همه آنها این است - با نگاه اسلام به انسان، بکلی متفاوت است؛ یک تفاوت بنیانی و ریشه‌ای دارد... پیشرفت وقتی مادی شد، معنایش این است که اخلاق و معنویت را می‌شود در راه چنین پیشرفتی قربانی کرد...؛ اما از نظر اسلام، پیشرفت این نیست. البته پیشرفت مادی مطلوب است، اما به عنوان وسیله. هدف، رشد و تعالی انسان است. (بیانات در دیدار دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد، ۸۶/۰۲/۲۵)

۵-۳- پیشنهادهای کاربردی

الف) پیشنهاد می‌گردد متولیان فرهنگی جامعه در انتقال و بهره‌برداری از فناوری‌های جدید علاوه بر تاکید به رعایت اصول کلی اخلاقی توسط افراد، نسبت به آگاهی‌های جمعی اعضای جامعه در خصوص فناوری و قدرت آن، توجه کنند. همانطور که بیان شد ادراک افراد از موقعیت‌های مختلف الزاماً منطبق با واقعیت نیست، یعنی تفسیر از واقعیت با خود واقعیت متفاوت است و افراد در درون جامعه بر مبنای ادراک خود از واقعیت عمل می‌کنند نه خود واقعیت و تلاش می‌کنند که ادراک‌شان از واقعیت تحقق یابد؛ بنابراین با دانستن آگاهی‌های جمعی قاطبه افراد نسبت به فناوری‌های که در سازمان‌ها و سایر شئون جامعه مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرند، سیاست‌گذاران فرهنگی کشور بهتر می‌توانند نسبت به آموزش و میزان و نحوه استفاده از فناوری بر نامه‌ریزی نمایند.

ب) با تبیین قدرت فناوری، کمک به آموزش‌هایی جهت زندگی بهتر منطبق با سبک زندگی اسلامی - ایرانی می‌گردد. زندگی اجتماعی و اعتماد عمومی زیرساخت‌هایی هستند که کارکنان و سازمان‌ها از طریق آن پشتیبانی و حمایت می‌شوند. از این رو با تبیین تجارب متفاوت و توصیف عمیق پدیده قدرت فناوری در بستر توسعه آن، متولیان فرهنگی را در تصمیم‌گیری جهت دادن، سیاست‌گذاری و تعیین محورهای آموزش اجتماعی یاری می‌دهد. ج) در پژوهش‌های تفسیری، با توجه به اینکه گردآوری اطلاعات مبتنی بر مصاحبه و مشاهده می‌باشد، افراد نیز معمولاً تجربه زنده خود را بدون تغییر و تحریف بیان نمی‌کنند، گاهی وقت‌ها آنان چیزهایی را بیان می‌کنند تا نکاتی را پنهان نمایند و چیزهایی را بیان نکنند. در انجام این نوع تحقیقات - پژوهش‌های کیفی - گسترده‌ترین و کامل‌ترین راه برای تعیین قابلیت اعتماد پژوهش، استفاده از آن در عمل و یا مقایسه نتایج آن با نتایجی است که به صورت‌های دیگر - نظیر نوعی دیگر از پژوهش - در عمل بدست می‌آید. از این

رو پیشنهاد می‌گردد، مساله مذکور باروش‌های دیگر پژوهش‌های کیفی صورت پذیرفته و نتایج آن مقایسه گردد.

۶- منابع

۶-۱- منابع فارسی

الف) مقاله‌ها

۱. استادی، مجید و سالاری فر، محمدرضا (۱۳۹۵). «نقش عوامل عاطفی-روانیدر تحکیم خانواده از منظر آیات و روایات بارویکرد سبک زندگی اسلامی». دو فصلنامه پژوهشنامه سبک زندگی. سال دوم، شماره سوم، صص ۶۴-۴۵.
۲. ابراهیم‌آبادی، حسین (۱۳۹۲). «تاملی بر نسبت میان فناوری‌های اطلاعاتی با تغییرات در فرهنگ و مناسبات اجتماعی» تهران: فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ششم، شماره چهارم، صص ۱۰۶-۸۳.
۳. اوتارخانی، علی (۱۳۹۰). «عدالت و انصاف در همکاری مبتنی بر اعتماد». چشم‌انداز مدیریت، شماره ۳۳، صص ۴۷-۲۹.
۴. ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمودرضا (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای کیفی». فصلنامه پژوهش، سال سوم، شماره دوم- صص ۴۴-۱۵.
۵. بختیاری، آمنه و نصیری، بهاره (۱۳۹۵). «واکاوی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی خانواده ایرانی». فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴۵، صص ۴۸۸-۴۷۵.
۶. بشیر، حسن و افراسیابی، محمدصادق (۱۳۹۱). «شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان». فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره پنجم، شماره یک، صص ۶۲-۳۱.
۷. تقوی پور، محمدرضا و صلواتیان، سیاوش (۱۳۹۴). «الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی». فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال هجدهم، شماره ۶۹، صص ۳۸-۵.
۸. حصیرچی، امیر و نیاوند، عباس (۱۳۹۰). «تحلیل الگوی پیشرفت ایرانی اسلامی از منظر مقام رهبری». فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال چهاردهم، شماره ۵۰، صص ۸۳-۵۱.
۹. خاشعی، وحید؛ نظرپور، حامد و شریعت زاده، سید محمدعلی (۱۳۹۵). «کاوشی در سبک زندگی اسلامی در حوزه رفتار مصرف کننده از دیدگاه نهج البلاغه». فصلنامه مدیریت اسلامی. سال ۲۴، شماره یک. صص ۴۹-۱۱.
۱۰. رضایی، ابراهیم؛ جعفری، احمد و صادقی، محمد (۱۳۹۴). «زمینه شناسی سبک زندگی ایرانی اسلامی». چهارمین کنفرانس اسلامی ایرانی پیشرفت. اردیبهشت ۱۳۹۴.

۱۱. کافی، مجید (۱۳۹۴). «مدل اصلاح و راهکارهای گسترش سبک زندگی اسلامی». دو فصلنامه اسلام و علوم اجتماعی. شماره ۱۴. صص ۷۵-۵۶.
۱۲. فرهنگی، علی اکبر؛ امیری، مجتبی؛ موسویان، سیدمرتضی؛ نظری، کاظم (۱۳۹۵). «ارائه مدل ترویج سبک زندگی اسلامی ایرانی در سیمای جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه رسانه و فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. سال ششم، شماره ۲، صص ۲۳-۵۱.
۱۳. قاضی زاده، علیرضا (۱۳۹۱). «فناوری و قدرت اطلاعاتی: از افزایش شناخت تا ارتقای توان کنترل». فصلنامه مطالعات راهبردی، سال پانزدهم، شماره دوم، صص ۱۶۷-۱۴۱.
۱۴. گوشال، سامانتر (۱۳۹۳). «تئوری‌های بد مدیریت، اقدامات خوب مدیریت را تخریب می‌کند»، ترجمه حسین خاکی. فصلنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۶۹، صص ۶۷-۴۵.
۱۵. هادوی نژاد، مصطفی؛ دانایی فرد، حسن؛ آذر، عادل و خائف الهی، احمدعلی (۱۳۸۹). «کاوش فرایند رفتارهای منافقانه در ارتباطات بین فردی با استفاده از نظریه داده بنیاد». اندیشه مدیریت راهبردی، سال چهارم، شماره اول، صص ۱۳۰-۸۱.

ب) کتاب‌ها

۱. توکل، محمد (۱۳۹۰). جامعه‌شناسی تکنولوژی. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
۲. دعایی، حبیب‌الله (۱۳۹۰). نظریه‌ها و فرایندهای ارتباطات سازمانی. مشهد: انتشارات جهان فردا.
۳. شیرازی، علی (۱۳۹۴). رفتار سازمانی: تئوری، تحقیق و کاربرد. مشهد: انتشارات ارسلان.
۴. فرهنگی، علی اکبر (۱۳۸۲). ارتباطات انسانی، جلد اول. تهران: خدمات فرهنگی رسا.
۵. فرهنگی، علی اکبر؛ صفرزاده، حسین؛ خادمی، مهدی (۱۳۹۳). نظریه‌های ارتباطات سازمانی. چاپ پنجم، تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا.
۶. قلی‌پور، آرین (۱۳۹۱). مدیریت رفتار سازمانی، رفتار فردی. تهران: انتشارات سمت.
۷. قلی‌پور، آرین (۱۳۹۴). مدیریت منابع انسانی؛ مفاهیم، تئوری‌ها و کاربردها، چاپ هشتم. تهران: انتشارات سمت.
۸. کرسول، جان؛ پلانوکلارک، ویکی (۱۳۹۰). روش‌های پژوهش ترکیبی، ترجمه علیرضا کیامنش و جاوید سرایی. تهران: انتشارات آبیژ.
۹. مجموعه نویسندگان (۱۳۸۹). کتاب نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی «الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت». تهران: دبیرخانه نشست اندیشه‌های راهبردی.
۱۰. محسنیان‌راد، مهدی (۱۳۹۲). ارتباطات انسانی (میان فردی، گروهی، جمعی). تهران: انتشارات سروش.
۱۱. محمدپور، احمد (۱۳۸۹). روش در روش: درباره ساخت معرفت در علوم انسانی. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان

۱۲. مکولی، جان؛ دبرلی، ژوانی؛ جانسون، فیل (۱۳۸۹). نظریه سازمان: نگاه‌ها و چالش‌ها، ترجمه حسن دانایی فردوسی‌حسین کاظمی (جلداول). تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۱۳. مهدوی‌کنی، محمدسعید (۱۳۹۱). دین و سبک زندگی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع).
۱۴. نای، جوزف (۱۳۸۷). قدرت نرم، ترجمه سیدمحسن روحانی و مهدی ذوالفقاری، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام

۶-۲- منابع لاتین

Articles:

- Chan, A & Garrick, J. (2003). **The moral Technologies of knowledge management.** Information Communication and Society. 291-306.
- Dahl, Robert (1986). **Power as the control of behavior.** In Steven Lukes(Ed), power, New York University Press, pp. 37-58.
- D"Urso, Scott. (2006). **Who is Watching Us at Work? Toward a Structural- Perceptual Model of Electronic Monitoring and Surveillance in Organizations.** Communication Theory, 16, 281-303.
- Hui, Du. Lehmann, M & Willison, L. (2014). **The Technology-Facilitated Contribution Behavior.** Behavioral Research in Accounting. Vol, 26. N,2. 99-130.
- Lieberman, B., Seidman, G., McKenna, K. Y., & Buffardi, L. E. (2011). **Employee job attitudes and organizational characteristics as predictors of cyber loafing.** Computers in Human behavior, 27(6), 2192-2199.
- Nielsen, J. (2003). **IM, not IP (information pollution).** Queue, 1(8), 76-75.
- Rousseau – M, Denise. (1997). **Organizational Behavior in the new organizational Era,** Annual Reviews Inc. 48: 515-546.
- Trethewey, A., & Corman, S. (2001). **Anticipating k-commerce: E-commerce, knowledge management, and organizational communication.** Management Communication Quarterly, 14(4), 619-628.

Books:

- Bruce, C., Pham, B. & Stoodley, I. (2002). **The Collective Consciousness of Information Technology Research: The Significance and Value of Research Projects.**

10. Burns, T. and Stalker, G.M. (1961). **The management of innovation**. London: Tavistock.
11. Eisenberg, Eric M. Goodall, Jr and Angela Trethewey. (2010). **Organizational Communication: Balancing Creativity and Constraint**. 6 Edition. Bedford/St. Martin's.
12. Mcshane, Steven L. Von Glinow, Mary. (2010). **Organizational Behavior: Emerging Knowledge and practice for the real world**. McGraw-Hill. Irwin, New York: NY.
13. Miller, K. (2008). **Organizational Communication: Approaches and Processes**, Belmont, CA: Wadsworth the Gallup Report.
14. Weil, M. M., Rosen, L. D. (1998). **Technostress: Coping with technology**, Wiley, New York.

